

UJO350
Masteroppgave i undersøkende journalistikk
Kandidatnummer: 114

UNIVERSITETET I BERGEN

Innhold masteroppgave

Praktisk del, side 3

- Kort forklaring, side 3
- Lenker til publiserte saker, side 3

Metoderapport, side 4

- Forside, side 4
- Innholdsfortegnelse, side 5

Teoretisk del, side 28

- Forside, side 28
- Innholdsfortegnelse, side 29

Kort forklaring

Sakene under ble publisert i Dagen 15. juni. De handler om palestinske myndigheters utbetaling av fangelønn til nåværende og tidligere fanger i israelske fengsler, samtidig som de får 629 norske bistandsmillioner i året.

Norge er blant landene som har kritisert fangelønnordningen og tatt den opp i samtaler med palestinske myndigheter. Palestinske myndigheter sier imidlertid at de aldri kommer til å slutte å betale fangene, og forsøker på kreative måter å skjule ordningen i budsjettene.

I to av sakene har vi møtt tidligere fanger og familiene til fanger som sitter inne, i tillegg til flere andre. I den tredje har vi møtt moren til israelske Hallel (13), som ble knivstukket av en palestinsk tenåring mens hun sov. De to siste sakene er nyhetssaker som handler om det vi har klart å avdekke.

Lenker til publiserte saker

- **Raafat (40) skjøt en israeler tre ganger. Det får han lønn for resten av livet:** <https://www.dagen.no/nyheter/raafat-40-skjot-en-israeler-tre-ganger-det-far-han-lonn-for-resten-av-livet/>
- **Ibaa (28) våknet av at det banket på døren. Gaten var full av israelske soldater:** <https://www.dagen.no/nyheter/ibaa-28-vaknet-av-at-det-banket-pa-gaten-var-full-av-israelske-soldater/>
- **Hallel (13) ble knivdrept i sengen. Moren mener Norge må ta sin del av skylden:** <https://www.dagen.no/nyheter/israelske-hallel-13-ble-knivdrept-i-sengen-moren-mener-norge-ma-ta-sin-del-av-skylden/>
- **Palestinsk minister til Dagen: – Vi kommer aldri til å slutte å betale lønn til fanger:** <https://www.dagen.no/nyheter/palestinsk-minister-til-dagen-vi-kommer-aldri-til-a-stoppe-utbetalingen-av-lonn-til-fanger/>
- **Palestinske barn lærer om fangelønn på skolen:** <https://www.dagen.no/nyheter/palestinske-barn-laerer-om-fangelonn-pa-skolen/>

Innlogging:

media@dagen.no

dagenlang

Fangelønnen og Palestina-bistanden

– metoderapport

Innledning, side 6

Fangelønnen, side 6

Bistanden, side 7

Oppstart og organisering, side 8

Fra bistand til fangelønn, side 8

Før reisen, side 8

Metode, side 9

Systematikk, side 9

Sikring av materiale, side 10

Innsyn, side 10

Kildepleie, side 10

Intervjuer med hele storfamilien, side 11

Fikk beskjed på øret, side 12

«Reis og sjekk»-metoden, side 13

Etiske utfordringer, side 14

Anonymisering, side 14

Dokumentasjon, side 15

Bruk av «fixer», side 19

Kilder som stiller krav, side 20

Farlig for kildene? Side 21

Bakgrunnskilder som også er brukt i sakene, side 21

Spesielle erfaringer, side 22

Intervjuer og kroppsspråk, side 22

Reise under korona, side 23

Motstand fra UD, side 23

Dette er nytt, side 24

Små og store avsløringer, side 24

Sakene vi aldri fikk, side 25

Publisering, side 26

Diverse dilemmaer, side 26

Konsekvenser, side 26

Politiske reaksjoner, side 26

Mulige konsekvenser, side 27

Innledning

Fangelønnen

– Jeg skjøt for å drepe.

Det sier Raafat al-Qarawi (40) til Dagen.

Palestineren fra landsbyen Ein Qinya nord-vest for Ramallah, hvor Palestinske selvstyremyndigheter (PA) hører til, har nettopp sonet ferdig en dom på 15 år i israelsk fengsel.

Da han var 19 år gammel dro han til en bosetning i nærheten og fyrte av tre skudd mot en personbil. I bilen satt den en israelsk mann, eller bosetter, som palestinerne kaller israelere som bor i de jødiske bosetningene på Vestbredden. Mannen overlevde angrepet.

Etter å ha levd i skjul i byen Jeriko i noen år ble al-Qarawi arrestert. Da startet livet i fengsel. Og det var også da pengene begynte å rulle inn på konto.

Først 1.400 shekel. Det tilsvarer rundt 3.500 norske kroner. Deretter 2.000 shekel og 4.000 shekel. Og til slutt 6.000 shekel i måneden, som er summen al-Qarawi også kommer til å motta livet ut.

Fangelønnen tidligere og nåværende palestinske fanger får av Palestinske selvstyremyndigheter (PA) har vært gjenstand for mye debatt i Norge. Både Fremskrittspartiet (Frp) og Kristelig Folkeparti (KrF) har kritisert praksisen og bedt norske myndigheter være tydelige overfor palestinske myndigheter på at den er uakseptabel.

Men hvem er egentlig disse fangene som får lønn? Hvor mye penger er det snakk om? Og hva går pengene til?

Og ikke minst: Kan det være snakk om norske bistandspenger?

Bistanden

Norge gir nemlig hvert år 629 millioner kroner i bistand til Palestinske selvstyremyndigheter (PA). 100 millioner av disse er budsjettstøtte, som vil si at palestinske myndigheter disponerer midlene fritt.

Samtidig betaler palestinske myndigheter over 1,3 milliarder kroner i lønn til tidligere og nåværende fanger, hvorav flere av dem har begått angrep mot sivile israelere.

Det er en av grunnene til at flere land har valgt å droppe den frie budsjettstøtten, og i stedet øremerker midlene til områder som for eksempel helse og utdanning.

Det norske utenriksdepartementet (UD) har tatt fangelønnen opp i samtaler med palestinerne, og hevder at Norge har fått forsikringer om at bistandspenger ikke går til dette formålet. UD hevder også at de i stor grad har kontroll på hva den frie budsjettstøtten går til.

Men hvordan kan de egentlig være sikre på det?

Nå kan Dagen avdekke at:

*Palestinske myndigheter skjuler fangelønnen i budsjettene, slik at den ikke er synlig for giverlandene.

*Enkelte fanger får så mye som 30.000 norske kroner i måneden, noe som er flere ganger mer enn gjennomsnittslønnen i palestinske områder.

*Postkontorene har tatt over ansvaret for å utbetale lønnen, etter at bankene ble tvunget til å stoppe.

*Palestinske barn lærer om fangelønn på skolen, og pensum inneholder fortsatt referanser til martyrdød halvannet år etter det norske bistandskuttet.

*Palestinske myndigheter er i tillegg klare på at de aldri kommer til å slutte med fangelønnordningen, og at de heller kutter støtte til utdanning, helse og eldreomsorg.

Avsløringene har krevd en stor mengde bakgrunnssamtaler, innsyn i diverse dokumenter og budsjetter, en svært krevende form for kildepleie og ikke minst en reise til Israel og Vestbredden midt i en pandemi.

Oppstart og organisering

Fra bistand til fangelønn

Vi begynte med å ta en rekke bakgrunnssamtaler med blant andre tidligere stortingspolitikere, bistandsarbeidere og eksperter i august 2020. På denne tiden var det bistandssporet vi fulgte. Vi ønsket å se nærmere på norsk bistand til palestinerne, og ikke nødvendigvis fangelønnen.

Det som kom fram i disse samtalene, trigget oss. Inntrykket vi fikk var at det kunne være mye å finne dersom vi begynte å snu på steiner. Vi søkte innsyn i dokumenter og budsjetter i Utenriksdepartementet og Norad. Budsjettpostene hadde svært generelle titler, og det var ikke mye hente. Dette fungerte imidlertid heller motiverende enn demotiverende, og vi ble desto mer nysgjerrige på hva som faktisk skjulte seg bak titlene.

Vi plukket ut ti budsjettposter som vi ønsket å se nærmere på. Vi klarte imidlertid ikke å bestemme oss for kun ett tema, og det ville være for krevende å ta for oss all bistanden til palestinerne. I denne fasen arbeidet vi med prosjektet ved siden av henholdsvis fulltidsjobb og deltidsjobb i Dagen, hvor sakene også skulle publiseres.

Så fikk vi ideen om å koble bistanden sammen med fangelønnen. Da måtte vi først dokumentere at ordningen eksisterer. Deretter måtte vi undersøke om norske bistandsmidler kan gå til fangelønn.

Før reisen

Grovt sett var ansvarsfordelingen at jeg fulgte sporet med fangelønnen, mens kollega og medstudent Håvard Lied fulgte bistandssporet. Jeg fikk også ansvar for kildekontakt i palestinske områder, da

jeg har opparbeidet meg et godt kildenettverk her i forbindelse med tidligere reportasjereiser, mens Håvard tok seg av kontakten med norske og israelske kilder.

Vi visste tidlig at prosjektet ville innebære en reise til Ramallah. Og høsten 2020 opplevde vi at vi hadde gjort nok bakgrunnsarbeid til at vi var klare. Det skulle imidlertid vise seg å være lettere sagt enn gjort. Vi kom oss først ned våren 2021.

Mer om det i «spesielle opplevelser».

Metode

Systematikk

Mange gravejournalister peker på systematikk som helt avgjørende i denne typen prosjekter. Helt fra starten har vi derfor vært opptatt av å organisere alle filer og dokumenter i google disk. Her ligger det også kildelister, aktørkart og ferdige saker. Se eksempel under.

Navn	Eier	Sist endr...	Filstørrelse
 Norsk bistand til palestinerene - delt mappe	Håvard Lied	4. feb. 2020 Håvard Lied	–
 Bilder	Håvard Lied	2. mai 2021 Håvard Lied	–
 To søstre m/ familie	Håvard Lied	2. mai 2021 Håvard Lied	–
 Konkrete funn og påstander som må sjekkes 	Håvard Lied	11. mai 2021 Håvard Lied	–
 Spørsmål til Israel 	Håvard Lied	3. mai 2021 Håvard Lied	–
 Spørsmål til Israel	Håvard Lied	26. apr. 2021 Håvard Lied	–
 1991 - Håvard Lied.xlsx 	Håvard Lied	6. mai 2021 meg	302 kB
 Løslatt fange - første intervju	Håvard Lied	2. mai 2021 Håvard Lied	–
 Impact-SE	Håvard Lied	2. mai 2021 Håvard Lied	–
 Palestinian Media Watch	Håvard Lied	2. mai 2021 Håvard Lied	–
 Professor Ghassan al-Khattib	Håvard Lied	2. mai 2021 Håvard Lied	–
 Qadura Fares	Håvard Lied	2. mai 2021 Håvard Lied	–

Vi har også skrevet logg for hver dag under oppholdet i Midtøsten. I tillegg har vi skrevet ned dato og innhold i alle telefonsamtaler vi har tatt, både for å kunne sjekke disse selv i ettertid og for å kunne dokumentere det som ble sagt i samtalene. Vi har også tatt opp alle intervjuer på bånd.

Sikring av materiale

I forbindelse med de fysiske møtene og intervjuene i Israel og på Vestbredden, var det også svært viktig for oss å sikre materialet vårt. Bilder ble lastet rett opp i skyen. Det samme gjaldt opptak av intervjuer, notater, observasjoner og andre ting. Dette er en vane jeg har tillagt meg i forbindelse med reportasjereiser til Gazastripen, i og med at Israel går nøye gjennom alt det tekniske utstyret ditt før du får komme ut av den palestinske enklaven.

På Vestbredden er situasjonen annerledes, men fangelønnen er et svært sensitivt tema og palestinske myndigheter er ikke glade i kritisk journalistikk. Palestinske områder skårer for eksempel ikke særlig høyt på pressefrihet. Derfor tok vi ingen sjanser. Kameraer og datamaskiner kan også bli stjålet av tyver eller ødelagt, som i alle andre steder i verden.

Innsyn

Det ble søkt innsyn i diverse dokumenter knyttet til norsk bistand til palestinerne, og vi fikk blant annet innsyn i hele det norske bistandsbudsjettet.

Vi opplevde innsynsprosessen som god på den måten at vi fikk innsyn i de dokumentene vi ba om innsyn i. Vi havnet ikke i en situasjon hvor vi ble nødt til å klage på innsynsnekt, men dokumentene vi søkte innsyn i var heller ikke av den typen som vanligvis fører til avslag.

Kildepleie

I forbindelse med dette prosjektet har kildepleie vært den kanskje aller viktigste journalistiske metoden vi har benyttet oss av. Men ikke nødvendigvis på den måten kildepleie vanligvis fungerer. Noen av møtene våre med kilder var svært korte, og vi hadde verken snakket med dem før eller etter møtene. Vi benyttet oss av en såkalt «fixer» for å komme i kontakt med folk på Vestbredden,

både fordi vi ikke snakker språket og fordi fangelønnen er et såpass sensitivt tema. Mer om dette under «etiske utfordringer».

Selve møtene var ikke nødvendigvis korte. Vi tilbrakte rundt en time med hver av de palestinske familiene. Omtrent den eneste kontakten vi hadde med dem, var imidlertid under møtene. Utenom med Raafat al-Qarawi, som vi møtte to ganger. Møtene krevde uansett en del forberedelser, men også at vi var påskrudd under intervjuene.

Det er intervjuet jeg beskriver under et godt eksempel på.

Intervjuer med hele storfamilien

Arbeidsfordelingen var at jeg skulle intervju de uprofesjonelle kildene, mens Håvard skulle ta de profesjonelle. Det er også jeg som har hatt ansvar for presentasjon av sakene og dermed også utskrivning og historiefortelling, der dette var aktuelt. Og det var det for eksempel i sakene med den tidligere fangen og fangefamiliene.

Disse intervjuene var imidlertid ikke av den typen som preger hverdagen som journalist i Norge. Et av intervjuene, det med familien Darwish, ble gjort med hele den palestinske storfamilien som tilskuere. Rundt ti personer var vitne til alle spørsmålene jeg stilte, og jeg måtte virkelig velge mine ord med omhu. Samtidig var det viktig å stille en del kritiske spørsmål, og vi jobbet målrettet både før og under intervjuet for å skape en ramme for dette.

Familien Darwish har tilknytning til Folkefronten for Palestinas Frigjøring (PFLP), som er ansett som en terrororganisasjon av blant andre USA og EU på lik linje med Hamas på Gazastripen. I det palestinske samfunnet er tilhørigheten til partier og fraksjoner svært sterk, og folk identifiserer seg i stor grad med disse. Palestinere med PFLP-tilknytning er for eksempel mye mer liberale enn palestinere som sympatiserer med andre grupper, som for eksempel Fatah eller Hamas. I det palestinske samfunnet er det også som regel mannen, og gjerne den eldste mannen i familien, som tar seg av snakkingen. Men i PFLP-miljøer har kvinnen en mye sterkere posisjon.

Dette er kunnskap vi hadde fra før av, men som plutselig ble svært relevant. Vi ønsket nemlig å se om det var mulig å få kvinner i tale om fangelønnordningen, fordi det nesten bare er menn som

uttaler seg i de andre sakene våre og fordi vi opplever at det er viktig med et mangfold. I tillegg etterstreber vi så lik representasjon av menn og kvinner i avisen som mulig, både når det gjelder uprofesjonelle og profesjonelle kilder. Det ville ha vært rart å vike fra dette prinsippet bare fordi vi befinner oss i et område hvor likestillingen ikke er kommet så langt.

Da vi ankom huset valgte jeg derfor helt bevisst å hilse på alle, ikke bare mennene eller familieoverhodet. Jeg tullet også med ungene som spilte fotball utenfor huset. Blant disse var ungene i familien vi skulle intervjuet. Jeg var svært bevisst på å ha et positivt kroppsspråk og på å smile. Fra tidligere reportasjereiser til palestinske områder visste jeg at kroppsspråk blir ekstra godt lagt merke til. På grunn av språkbarrieren er det på denne måten man bygger tillit. Dette fungerer også veldig avvæpnende. Vi passet også på å ikke snakke norsk til hverandre under intervjuet, da dette kan ha motsatt effekt.

Da intervjuet begynte var det familieoverhodet, Taysir Darwish, som tok ordet. Jeg passet imidlertid på å gradvis rette flere av spørsmålene mot de to kvinnene, Ibaa og Zeina, for å se om de ønsket å svare. I mellomtiden tok Håvard bilder. Han begynte å ta bilder av Taysir Darwish. Deretter tok han noen bilder av familiefaren hvor de to kvinnene var i bakgrunnen. Dette for å gjøre dem mer komfortable med å bli avbildet. Mot slutten av intervjuet stilte jeg alle spørsmål direkte til Ibaa og Zeina. Vi hadde også klart å skape en ramme hvor det gikk an å stille kritiske spørsmål. Håvard tok nå flere bilder bare av dem. De sa også ja til å bli avbildet i gaten utenfor huset. Vi forsikret oss selvsagt om at de var klar over hva de var med på. Det hadde de også blitt informert om på forhånd.

Selv om det kan være utfordrende å intervjuet en hel familie på en gang, kan det snus til noe positivt. Det opplever jeg at vi klarte i dette tilfellet.

Fikk beskjed på øret

I intervjuet med den palestinske ministere Qadri Abu Baker, som Håvard hadde ansvar for, holdt det på å gå skeis. Fangelønn er et svært sensitivt tema, og palestinske myndigheter er svært skeptiske til utenlandske journalister. Til stede under intervjuet med ministeren var rådgiveren hans.

Plutselig gikk han bort til ministeren og av ham noen beskjeder i øret. Ministeren viftet ham imidlertid vekk, men de to ble stående og diskutere. «Fixeren» vår, som også var til stede under

intervjuet, spurte hva de snakket om. Etter mye fram og tilbake kom det fram at rådgiveren hadde bedt ministeren om å avbryte intervjuet. Vi er glade for at dette ikke skjedde, men det forteller mye om hvor sensitivt fangelønn er som tema.

«Reis og sjekk»-metoden

En annen metode vi benyttet oss av er svært vanlig innenfor den undersøkende journalistikken. Det er lite trolig at denne metoden i det hele tatt har noe navn, men dette kunne i så fall ha vært noe slikt som «reis og sjekk»-metoden.

I TV 2s «kunstgressbløffen» benyttet kanalen seg av denne metoden. Journalistene hadde hørt at norske kunstgressbaner ble destruert på en fabrikk på Balkan. Da de dro ned, var imidlertid fabrikken tom. Dermed spurte de seg hvor kunstgresset fra norske baner egentlig ble av, og resultatet ble en undersøkende journalistisk sak som skapte masse reaksjoner i idrettsmiljøet.

Vi hadde hørt at tidligere og nåværende palestinske fanger mottok store summer fra myndighetene. Nå har vi fått bekreftet dette ved å reise til Ramallah og møte tidligere fanger og familiene deres. Summene de forteller om stemmer overens med summene vi hadde sett på forhånd, og som palestinske myndigheter opererer med.

Vi hadde hørt at fangelønn var en del av pensum på palestinske skoler, noe som ikke var tema i Aftenpostens avsløring om palestinsk skolepensum i 2019. På grunn av koronasituasjonen og andre omstendigheter, fikk vi imidlertid aldri til et skolebesøk denne gangen. Men vi rakk å besøke Impact-se, som samarbeidet med Aftenposten om avsløringen. De kunne vise oss referanser til fangelønn i pensum som blir brukt på palestinske skoler nå. Vi fikk også med en ekstraavsløring på kjøpet. Aftenpostens avsløring førte til at Norge besluttet å holde igjen støtte til palestinske utdanningsmyndigheter, som lovet bot og bedring. Halvannet år senere finnes det imidlertid fortsatt flere referanser til martyrdød, som var det avsløringen deres fokuserte på.

Ved hjelp av denne metoden fikk vi også avkreftet noen av mistankene vi hadde på forhånd. Og det er jo noe av det aller mest spennende en journalist kan oppleve. Siden summene enkelte av fangene mottar er så høye, forventet vi at det i stor grad ville være motivasjon for angrepene. Samtlige familier peker imidlertid på andre faktorer som motivasjon, og det gjør også Dag Henrik Tuastad,

som er førstelektor i Midtøsten-studier ved Universitetet i Oslo. Det betyr ikke at det ikke kan være det, for dette er bare snakk om kvalitative intervjuer. Undersøkelser som er gjort på feltet sammen med denne konsensusen blant intervjuobjektene våre, tyder imidlertid på at lønnen ikke er motivasjonen.

En annen ting vi ønsket å sjekke var om det faktisk stemmer at palestinerne aldri kommer til å slutte med fangelønnordningen. Vi hadde hørt rykter om at Mahmoud Abbas kommuniserer dette overfor den palestinske befolkningen, og vi har også sett det i enkelte palestinske og israelske medier. Det er imidlertid svært vanskelig å få tak i palestinske myndigheter fra Norge. Derfor ønsket vi å spørre myndighetene mens vi var der nede. Og svaret vi fikk var nesten sjokkerende ærlig. Palestinerne kommer aldri til å slutte med ordningen, og de kutter heller støtte til helsevesen, utdanning og eldreomsorg. Det sa både minister Qadri Abu Baker og fangeklubblleder Qadura Fares til oss.

Etiske utfordringer

Anonymisering

Fangelønn er en svært omstridt ordning internasjonalt, og det vet palestinerne. Det eksisterer også en generell skepsis mot å snakke med utenlandsk presse. Denne skepsisen skyldes i stor grad at palestinske myndigheter går offentlig ut med anklager mot utenlandske medier de gangene de er gjenstand for kritisk journalistikk.

Palestinerne opplever også i større og større grad at de har tapt den internasjonale mediekampen mot Israel. Det er også flere andre faktorer som har gjort kildearbeidet og det å få folk til å snakke om temaet vanskelig. Derfor har vi i enkelttilfeller gått med på å la kilder være anonyme, men kun dersom informasjonen de kom med var såpass vesentlig at den styrket sakene og funnene våre. Det kan heller ikke undervurderes at fangelønnen er et kontroversielt tema og at kilder som uttaler seg kritisk til praksisen kan havne i en kinkig situasjon med myndighetene. Flere journalister har blitt arrestert og det som verre er i forbindelse med saker eller ytringer, uten at de nødvendigvis har omtalt akkurat denne ordningen.

Vær Varsom-plakaten advarer i utgangspunktet mot anonyme kilder.

3.1: Kilden for informasjon skal som hovedregel identifiseres, med mindre det er i konflikt med kildevernet eller hensynet til tredjeperson. Kilder bør som hovedregel ikke få fremsette negative personkarakteristikker anonymt.

3.2. Vær kritisk i valg av kilder, og kontroller at opplysninger som gis er korrekte. Det er god presseskikk å tilstrebe bredde og relevans i valg av kilder. Vær spesielt aktsom ved behandling av informasjon fra anonyme kilder, informasjon fra kilder som tilbyr eksklusivitet, og informasjon som er gitt fra kilder mot betaling.

I tråd med punkt punkt 3.2 har vi vært svært varsom med behandlingen av informasjonen de anonyme kildene kom med. Anonyme kilder er brukt i forbindelse med ett av funnene våre. Vi mottok dokumenter som dokumenterte at det er postkontorene som nå står for utbetalingen av fangelønnen. Disse dokumentene kom fra en kilde tett på myndighetene, og vedkommende løp trolig en risiko ved å dele dem med oss.

Vi mottok ellers også bilder av kø utenfor ett av postkontorene på utbetalingsdagen 8. april, men dette bildet var det «fixeren» vår som tok. Dette var før vi var i Ramallah selv, og det var derfor ikke mulig for oss å dokumentere køene uten hans hjelp. Vi har også vært i kontakt med kilder som snakker om «murring» i fangemiljøet etter at postkontorene tok over for bankene. Også disse har fått være anonyme.

I tillegg krevde Israel å bli omtalt som «en kilde», uten at vi en gang fikk angi departement. Vi opplevde imidlertid at det var viktigere at historiene til fangene ble bekreftet, enn at vi måtte takke nei til denne informasjonen. Det er også slik Israel har for vane å gi uttalelser i slike saker, og nyhetsbyrået AP er blant de som ofte bruker denne betegnelsen. Jeg kjenner imidlertid identiteten til kilden jeg fikk informasjonen fra.

Dokumentasjon

Fordi fangelønnen nå utbetales i kontanter på postkontoret, har det ikke vært mulig for oss å dokumentere bankoverføringer, noe vi i utgangspunktet hadde tenkt å gjøre. Vi hadde planlagt å be samtlige tidligere fanger som vi intervjuet om å vise oss overføringen.

Dermed måtte vi være kreative. Vi satt allerede på dokumenter fra palestinske myndigheter som viser hvordan lønssystemet deres fungerer, og hva fanger får utbetalt etter hvor lenge de har sittet inne. I utgangspunktet skulle det ikke være behov for å stille spørsmål ved dette, fordi det er snakk om offisielle dokumenter. Likevel ønsket vi å få det bekreftet.

Uten å røpe at vi satt på denne informasjonen, stilte vi derfor intervjuobjektene åpne spørsmål om hvor mye de fikk utbetalt. I hvert av tilfellene stemte opplysningene de kom med overens med opplysningene vi satt på. Det hører med til historien at alle vi snakket med var svært skeptiske til å gi oss denne informasjonen.

Men dermed kunne vi konkludere med at oversikten stemmer, og at palestinske fanger kan få opptil 12.000 shekel, eller 30.000 norske kroner månedlig av myndighetene. Oversikten palestinske myndigheter opererer med inneholder også flere andre detaljer knyttet til fangelønnen, som vi har fått bekreftet av kilder og intervjuobjekter.

Andre ting var det enkelt dokumentere. For eksempel budsjettforskjellene fra 2019 til 2020, som viser at fangelønnen er flyttet fra Kommissjonen for palestinske fanger til Den palestinske frigjøringsorganisasjonen (PLO). Her var det bare å stille budsjettene opp mot hverandre. De ligger åpent på nett og kommer ut som månedlige rapporter.

Vi havnet også i situasjoner hvor vi var nødt til å stole på kilder, som i tillegg medvirket i saker. I november 2019 samarbeidet Impact-se med Aftenposten om å avsløre at palestinsk skolepensum inneholdt referanser til blant annet martyrdød. Nå, halvannet år senere, besøkte vi organisasjonen for å spørre dem om hva palestinske skolebarn lærer om fangelønn.

Da kom det fram at referansene til martyrdød ikke er fjernt, på tross av at Norge valgte å holde igjen bistandsmidler til palestinske utdanningsmyndigheter, og at palestinske myndigheter lovet Norge og andre giverland bot og bedring. Impact undersøker pensum i flere land opp mot mot UNESCOs standarder, og er en svært troverdig organisasjon som Håvard har hatt kontakt med over flere år.

Vi snakker heller ikke arabisk og hadde ikke med oss tolk til møtet. Vi valgte derfor å stole på at informasjonen de kom med medførte riktighet, selv om vi naturligvis stilte flere spørsmål om årstall på lærebøker, hvilke skoler disse bøkene stammet fra og hvordan Impact hadde fått tak i dem. Vi

har også sjekket funnene opp mot alt som er skrevet om dette tidligere, blant annet i Aftenposten. Men det er selvsagt en svakhet at vi ikke har fått besøkt palestinske skoler eller palestinske familier med skolebarn.

Vi konfronterte ellers Israel Prison Service (IPS) med påstandene til palestinske fangefamilier og fanger, og fikk raskt svar. Uten dette hadde påstandene stått relativt ubeskyttet. Her møtte vi imidlertid også motstand. Vi ba blant annet om en detaljert oversikt over hva ting koster i fengselsbutikken. På den måten ville leserne ha fått et mye bedre grunnlag for å vurdere om det faktisk kan stemme at palestinske innsatte bruker så mye penger månedlig som det fangene og fangefamiliene hevder. Men det fikk vi ikke.

Optimalt sett skulle vi ha besøkt et israelsk fengsel, og dette stod også på agendaen. På grunn av koronasituasjonen og siden vi hadde såpass få dager i Israel, måtte vi imidlertid droppe det. Men dette er en av de tingene vi kunne ha fått til dersom vi hadde kommet oss ned tidligere. Planen var i så fall å se om det var mulig å snakke med ofre, pårørende, gjerningsperson og gjerningspersonens familie, hvor alle sammen hadde tilknytning til samme hendelse. Vi fant imidlertid fort ut at det var mer overkommelig å få tak i de ulike perspektivene uten at de hadde tilknytning til hverandre. Blant annet fordi det viste seg å være svært krevende å få folk i tale om ordningen.

Vi måtte også vente lenge på svar fra det israelske utenriksdepartementet. Vi ønsket blant annet at de skulle verifisere det palestinerne fortalte oss om handlingene de hadde begått og dommene de hadde fått. I tillegg ønsket vi informasjon om ofrene i de enkelte sakene, slik at vi kunne kontakte dem og få deres versjon av hendelsesforløpet. Og ikke minst deres meninger om fangelønnen.

Når vi først fikk svar, fikk vi opplysninger om sakene til Yazan Mughamis og Rafaat al-Qarawi, men ikke Ghassan Darwish. Opplysningene de to førstnevnte kom med, viste seg imidlertid å stemme. Vi valgte derfor å stole på familien til Ghassan Darwish. Vi konkluderte med at det var lite sannsynlig at de var uærlige med oss, all den tid de ikke hadde hatt noe å vinne på det. Samtidig var vi opptatt av å ta forbehold i teksten. Dette var det til dels utfordrende å kombinere med historiefortellingen.

Det var også dokumentasjonsutfordringer knyttet til saken med Rina Ariel. Hvordan kunne vi slå fast at familien til gjerningsmannen får betalt, uten å ha snakket med dem? Palestinske myndigheter

opererer selv med tall for hva familier etter såkalte martyrer får i oversikten som ligger tilgjengelig på nett. Vi hadde allerede fått bekreftet at enkelte fanger mottar det beløpet myndighetene opererer med. I tillegg har vi fått bekreftelser fra en rekke kilder når det gjelder andre detaljer i oversikten, blant annet hva martyrfamiliene får.

Rina Ariel er ellers blitt en svært kjent personlighet i Israel, og hun og ektemannen var ikke i tvil. De var «well connected», og dette var noe de visste. Siden utbetalingen av fangelønnen altså fant sted, forsøkte vi å kontakte familien mest for ordens skyld. Men også for få et intervju eller en kommentar om hva de mener om fangelønnordningen og det sønnen gjorde.

Mangel på tilstrekkelig dokumentasjon gjorde imidlertid at vi måtte droppe et par avsløringer. Informasjon vi hadde fått tilsa at mottakere av fangelønn blir registrert som trygdemottakere eller offentlige ansatte. Og at fangelønnen derfor dukker opp i andre budsjetter enn budsjettet til Kommisjonen for palestinske fanger.

Selv om disse andre budsjettene også er synlige for giverlandene, i motsetning til budsjettet til PLO, som tok over utbetalingen i 2020, fremkommer det ikke at det er snakk om fangelønn. Dermed ville giverlandene ha sett at fangelønnen minket betydelig, og palestinske myndigheter kunne ha sagt det samme.

Raafat al-Qarawi fortalte oss at han hadde fått jobb av myndighetene etter at han kom ut av fengsel, men at arbeidsoppgavene hans var å fortelle ungdom om den palestinske motstandskampen. Vi hadde kun uttalelsene hans, og klarte ikke å dokumentere at praksisen var utbredt. Derfor måtte vi droppe det sporet.

Vi fikk ellers i stor grad motbevist mistanken vår om at fangelønnen var motivasjonen bak angrepene. Vi tenkte likevel at lønnen kunne gjøre det lettere å begå angrep, på den måten at at angripere slipper å tenke på om familien klarer seg når de sitter i fengsel. Dette sporet var vi også inne på, men vi klarte ikke å samle nok dokumentasjon.

På samme måte ønsket vi å forsøke å dokumentere at norske penger holder fangelønnen i gang fordi bistanden fyller andre budsjettposter og dermed frigjør midler. Noen av intervjuobjektene var inne på dette, men dessverre klarte vi heller ikke å dokumentere dette.

Bruk av «fixer»

Jeg har tidligere jobbet med såkalt «fixer» på Gazastripen, og har hatt gode erfaringer med dette. En «fixer» er en person som kan hjelpe deg å komme i kontakt med kilder i et område du ikke er kjent i, i dette tilfellet de palestinske områdene. I tillegg kan vedkommende fungere som oversetter. Det hadde vært helt umulig for oss å komme i kontakt med de kildene vi har kommet i kontakt med uten en «fixer». Vi snakker ikke språket, og som beskrevet er fangelønnen et svært sensitivt tema og skepsisen til utenlandsk presse stor i palestinske områder.

Det er imidlertid problematiske sider knyttet til bruken av «fixer», og det er viktig å finne en person man har tillit til.

«Fixeren» vi har samarbeidet med heter Mohammed Najib, og er selv journalist og leder for en fagforening for journalister i de palestinske områdene. Han holder til i Ramallah og har blant annet skrevet for The Jerusalem Post, franske Le Monde, amerikanske New York Times og The Wall Street Journal og Al Jazeera. Jeg har et bredt kildenettverk på Gazastripen og Vestbredden og kom i kontakt med ham via kilder jeg har tillit til.

Vi har ellers hatt tett kontakt med Najib hele tiden, og passet blant annet på at han ikke presser kilder for hardt til å stå frem, og at de som velger å stå frem er helt klare over hva de er med på. Najib meldte tilbake at det var svært vanskelig å få tak i noen som ville fortelle åpent om fangelønnordningen, og at han måtte ta mange flere runder enn normalt før han til slutt fant noen som var villige til å snakke. Dette var altså snakk om de utrente kildene, og ikke de profesjonelle, som palestinske myndigheter og andre.

Det er også viktig å understreke at selv om Najib hjalp oss å komme i kontakt med flere av kildene, var jobben langt ifra gjort. Det var opp til oss å bygge tillit og overbevise kilder om at det var trygt å snakke med oss om fangelønnen. Vi havnet også i en situasjonen hvor vi risikerte å miste et intervju.

Kilder som stiler krav

For å komme i kontakt med de utrente kildene, altså tidligere fanger og familiene til fanger, måtte vi bevege oss bort fra Fatah-landet og over til andre palestinske fraksjoner. Det var kun Raafat al-Qarawi av de vi snakket med som hadde Fatah-tilknytning, på den måten at han hadde vært militærleder i al-Aqsa-brigaene, som har tette bånd til partiet. Fatah er som kjent styringspartiet på Vestbredden, og i det palestinske samfunnet er tilhørigheten til partier og fraksjoner sterk.

To av familiene vi snakket med, var tilknyttet Folkefronten for Palestinas Frigjøring (PFLP). De som identifiserer seg med denne organisasjonen respekterer ikke i like stor grad myndighetene, altså Fatah. Derfor snakker de ofte mer fritt.

PFLP-ere er imidlertid kjent som svært stae, og etter det ene intervjuet kom en av familiene med et krav. De ville trekke intervjuet med mindre vi kunne garantere at vi ikke skulle intervju israeliske familier i samme sak. Dette er vanligvis et krav jeg ville ha reagert sterkt på, da jeg ikke har for vane å la kilder diktere journalistikken. Jeg brukte mye tid på å forklare dette overfor kildene, og de lot til å kjøpe mine argumenter. Likevel ville de ikke la seg intervju i en sak hvor opplevelsene til israeliske familier ble likestilt med opplevelsene deres. Dette var ikke krav vi var ukjent med fra før av, da det henger sammen med at palestinerne generelt sett opplever at de har tapt mediekampen mot Israel, og at de fort vil komme ut som den «tapende part» i sak bestående av angripere og ofre.

I punkt 2.1 i Vær Varsom-plakaten er det en formulering som først og fremst handler om redaktørers integritet og troverdighet, som kan være verdt å se nærmere på.

«Redaktøren skal opptre fritt og uavhengig overfor personer eller grupper som av ideologiske, økonomiske eller andre grunner vil øve innflytelse på det redaksjonelle innholdet», heter det blant annet.

Dette er aktuelt fordi vi stod overfor en familie som stilte krav av ideologiske grunner. Samtidig er fangelønn et svært betent tema, og vi hadde jobbet hardt med å få tak i familien. Derfor var vi svært lite lystne på å miste dem. Selv om vi ønsket muligheten til å kunne slå sammen palestinske og israeliske familier i én sak, hadde vi på dette tidspunktet ikke bestemt oss for hva vi skulle gjøre.

Vi ble derfor enige om at vi kunne gå med på betingelsene, men overfor hverandre var vi klare på at kildene ville bli droppet dersom vi gikk for publiseringsalternativet med palestinske og israelske familier sammen i én sak. Vi var også klare på at dette ikke skulle påvirke oss til å gå for et annet publiseringsalternativ enn det vi opplevde som det beste.

Farlig for kildene?

Jeg har tidligere vært borti saker hvor jeg som journalist har måttet ta en vurdering på om kilder må beskyttes mot seg selv. I palestinske områder, altså på Vestbredden og Gazastripen, og kanskje spesielt på Gazastripen, kan det være farlig for innbyggere å ytre seg kritisk mot myndighetene. I denne typen saker har jeg blant annet forhørt meg med Amnesty, som har opplyst at palestinske myndigheter har for vane å bruke ulydige borgere til å statuere eksempler.

Selv om myndighetene generelt sett advarer innbyggerne mot å snakke med utenlands presse, opplevde jeg ikke at kildene vi har snakket med i dette tilfellet løper noen risiko overfor myndighetene.

De fortalte om fangelønnen og ga ordningen et ansikt. Myndighetene bekreftet selv overfor Dagen at ordningen eksisterer. De sa til og med at de aldri kommer til å stoppe utbetalingen av fangelønn og at fangene har høy status i samfunnet. Dermed er det nesten mer nærliggende å tro at myndighetene vil se positivt på fangefamilier som står fram.

I Ibrahim Inbawis tilfelle, samfunnsdebattanten som er en av få palestinske personligheter som kritiserer myndighetene offentlig, er det annerledes. Han har mange ganger hatt myndighetene på nakken for uttalelser han har kommet med. Samtidig er han etter hvert blitt såpass kjent at han nærmest er blitt urørlig. Han er heller ikke en utrent kilde, som vi naturligvis kjenner større ansvar for å ivareta.

Bakgrunnskilder som også er brukt i sakene

Vi har også brukt noen av kildene dobbelt, på den måten at de både har bidratt i bakgrunnsamtaler og blitt intervjuet i etterkant. En av disse kildene er Hilde Henriksen Waage, som kanskje er den

med mest kunnskap om Midtøsten og Palestina-bistanden i Norge. Vi har også fått dokumenter av både Impact-se og Palestinian Media Watch (PMW).

Når det gjelder Waage, så ble hun intervjuet om et annet tema enn det som var tema i bakgrunnssamtalene. I bakgrunnssamtalene ble det for det meste snakket om bistanden, mens hun fungerte som motstemme i saken om palestinsk skolepensum.

Håvard har hatt kontakt med Impact og PMW tidligere, og opplever dem som svært troverdige. Mens Impact har samarbeidet med Aftenposten om en avsløring, har PMW blitt invitert til Stortinget for å tale for norske politikere. PMW tilhører nok høyresiden politisk, og vi ønsker ikke at journalistikken vår skal bli tatt til inntekt for den ene eller den andre siden. Samtidig er ikke det opp til oss. Vi hadde et ønske om å undersøke fangelønnen, og PMW har en ekspertise på området som få andre kan skilte med. Organisasjonene har i tillegg flere arabisktalende ansatte, som kunne hjelpe oss med oversettelsesarbeid. I tillegg hadde vi Najib, som har bidratt med oversettelser de gangene vi var i tvil, eller dersom vi ville dobbeltsjekke noe.

Det var imidlertid svært viktig for oss å spørre hvor dokumentasjonen vi ble presentert for stammet fra. I de aller fleste tilfeller var det snakk om offisielle dokumenter fra palestinske selvstyremyndigheter, som vi har funnet på nett i etterkant og som er tilgjengelig for alle.

Spesielle erfaringer

Intervjuer og kroppsspråk

Det var en spesiell erfaring å forsøke å oppnå tillit hos kilder uten å kunne snakke direkte med dem. Når det gjaldt ord, var vi lovpriset Najib. Vi brukte imidlertid kroppsspråk og andre sosiale egenskaper for alt det var verdt.

Da var det ekstra gøy å se at dette ga uttelling på den måten at vi fikk intervjuet kvinnene i den palestinske landsbyen.

Samtidig måtte vi passe på at Najib, som sannsynligvis har et mer avansert språk enn de uprofesjonelle kildene, oversatte direkte og ikke endret på setninger eller ord.

Reise under korona

Det var også en spesiell erfaring å forsøke å komme oss til Israel midt under koronapandemien. Sommeren 2020 var håpet at ting skulle åpne seg til høsten, og i hvert fall til årsskiftet. Det skjedde imidlertid aldri, og plutselig var januar og februar forbi. Da begynte vi å se ganske pessimistisk på mulighetene våre for å komme i mål med sakene. Så kom det en åpning.

I forbindelse med det israelske valget åpnet Israel for utenlandske journalister for første gang på lenge. Landet har vært gjennom flere omfattende nedstengninger, og for å komme oss til Vestbredden var vi avhengige av å reise via Israel. En omfattende søknadsprosess og en haug med koronaprøver senere, befant vi oss i en leilighet i Tel Aviv, som er Israels største by. Dette var 30. mars, kun ni dager etter at vi fikk innreisetillatelsen fra israelske myndigheter. I leiligheten i Tel Aviv måtte vi tilbringe to uker i karantene før vi kunne bevege oss fritt.

Disse to ukene brukte vi på å spisse kildekontanten og bekrefte intervjuavtaler. I tillegg begynte vi å forberede intervjuer og jobbe med logistikk. Innreisen til Ramallah fant sted 18. til 21. april, og så reiste vi hjem til Norge igjen 30. april.

Selv om vi er glade for at vi fikk reist, har denne usikkerheten utvilsomt påvirket fremgangen i prosjektet. Vi klarer ikke å la være å tenke på hva vi kunne ha hatt dersom vi hadde hatt tre måneder i Midtøsten istedenfor én, som opprinnelig planlagt. Nå ble vi tvunget til å prioritere hardt, og det gikk kanskje aller hardest utover bistandssporet. Bistanden er bakteppet for alle sakene, og samtlige saker er knagget tydelig opp mot denne. Derfor føler vi til en viss grad at vi ikke har lyktes.

Motstand fra UD

Det var spesielt å oppleve at norske myndigheter ved Utenriksdepartementet ikke ønsket å stille til intervju. De svarte heller ikke direkte på flere av spørsmålene vi sendte dem.

Som journalister forteller det oss at dette ikke bare er et sensitivt tema i palestinske områder. Det er også et svært sensitivt tema i Norge. Og dersom norske myndigheter hadde vært helt sikre i sin sak på at norske bistandspenger ikke går til fangelønn, ville de sannsynlig ikke ha unngått å svare på spørsmål. Og de ville også ha gått med på muntlig intervju.

Dette er nytt

Små og store avsløringer

Dette undersøkende prosjektet består av en rekke mindre avsløringer, som i sum utgjør en stor avsløring og ny innsikt på et område nordmenn flest vet svært lite om.

- Vi har avdekket at palestinske banker har satt ned foten for utbetalingen, og at det nå er postkontorene i Ramallah som har ansvaret. Dette kan virke teknisk for folk flest, men det har vært en stor sak i palestinske områder. Fangelønnordningen står svært sterkt, og Dagen har vært i kontakt med en rekke kilder som ikke synes at den nye ordningen er spesielt god.
- Vi har avdekket at palestinsk skolepensum er uendret halvannet år etter at Aftenposten og Impact avslørte at elever blant annet lærer om martyrdød. Denne avsløringen konsentrerte seg imidlertid ikke om fangelønnen, som både fantes i pensum den gang og som fortsatt finnes. Vi har altså avdekket at palestinske skolebarn lærer om denne praksisen. Så integrert i det palestinske samfunnet er fangelønnen.
- Vi har avdekket at fangelønnen er flyttet over fra fangekommisjonen til budsjettet til Den palestinske frigjøringsorganisasjonen (PLO). I budsjettet for 2020 manglet det en stor sum, som var der i 2019. PLO har ikke samme rapporteringsplikt som Palestinske selvstyremyndigheter (PA), fordi det er en organisasjon. Og selv om de ikke har innsikt i pengebruken til PLO, sier UD at de er sikre på at norske bistandspenger ikke går til fangelønn.
- Vi har også fått bekreftet beløpene de tidligere og nåværende fangene mottar. Palestinske myndigheter har lenge operert med en oversikt som ligger åpent på nett, men de har blitt mer påpasselige i senere tid og flagger bare ordningen overfor egne innbyggere.

- Det som uansett er det største funnet, selv om det ikke umiddelbart kan virke sånn, er at vi har klart å gi fangelønnen ikke bare ett, men mange ansikter. Dette er ikke bare et funn i norsk målestokk, men også internasjonalt. Midtøsten-konflikten er blant de lengst pågående konfliktene i verden, og ikke sjelden er området gjenstand for journalistikk og undersøkende journalistikk fra journalister over hele verden. Å få kilder til å snakke såpass åpenlyst om denne praksisen, er derfor kanskje det viktigste dette prosjektet har prestert å få til.

Sakene vi ikke fikk

Blant sakene vi ikke fikk var avsløringen om at tidligere fanger registreres som offentlige ansatte eller trygdemottakere, for at fangelønnen ikke skal være å finne under den bestemte budsjettposten. Det var imidlertid også andre saker vi trodde vi skulle få, men som vi ikke fikk.

For eksempel ønsket vi å undersøke om norske bistandspenger går til fangelønn. Funnene våre indikerer at dette er sannsynlig, men Norge fastholder at det ikke er tilfelle. Utenriksdepartementet svarer imidlertid ikke direkte på spørsmål om hvordan de kan være sikre på dette. Eller, de svarer direkte på spørsmålet, men de svarer ikke på spørsmålet. På e-post har vi ikke mulighet til å stille oppfølgingsspørsmål på samme måte som i et muntlig intervju, men vi sendte likevel noen oppfølgingsspørsmål som vi fikk like vage svar på. I sum er det leserne som taper på dette. Derfor valgte vi å inkludere i brødteksten i sakene at UD ikke ville stille til intervju.

Men det er kjipt å vedkjenne at vi mislykkes her. Vi startet tross alt med å se på norsk bistand til palestinerne, men endte opp med et prosjekt som nesten bare handler om fangelønn. Samtidig var det dette Aftenposten gjorde i pensumsakene. De dokumenterte pensum. Deretter pekte de på at palestinske utdanningsmyndigheter får masse bistand. Og det ble det konsekvenser av.

Publisering

Diverse dilemmaer

Vi gikk mange runder på hvordan vi skulle publisere materialet vårt, både med tanke på presentasjon og innhold i de ulike sakene. Vi endte opp med å gå for tre store saker med case og to mindre nyhetssaker med avsløringene. Dagen ønsket å ha sakene bak mur, selv om det minsker sjansene for at de når ut og får konsekvenser. Vi gikk imidlertid med på avisens ønske, siden Dagen er oppdragsgiver.

Når det gjelder bildebruk har vi ikke publisert dokumenter vi sitter på som er på arabisk. Vi opplevde at vi gjengav innholdet i disse på en oversiktlig måte, og at det kunne stå andre opplysninger i dokumentene som ikke trengte å publiseres i denne sammenhengen.

Vi valgte å publisere sakene samtidig, som en stor pakke. På den måten kan de som er ekstra interesserte i stoffet, som det finnes en del av blant Dagens lesere, bla seg videre fra sak til sak. De som ikke er like interesserte, følger bare dramaturgien på fronten av dagen.no, hvor saker blir dratt opp én etter én. Det er viktig å poengtere at dette bare er første runde. Som mang en gravejournalist har poengtert, starter den virkelige jobben etter publisering. Dette preger naturligvis også innholdet i metoderapporten.

Konsekvenser

Og derfor kan vi heller ikke vise til de helt store konsekvensene ennå. Noe kan vi imidlertid vise til. Samtidig er det også grunn til å tro at sakene vil få ytterligere konsekvenser.

Politiske reaksjoner

I første omgang, før publisering, er det avsløringen om at pensum fortsatt ikke er endret som har høstet reaksjoner. Både SV og KrF, som befinner seg på hver sin politiske kant i Midtøsten-

spørsmålet, er klare på at pensum er uakseptabelt. De to partiene er imidlertid uenige når det gjelder virkemidler. Bør bistandskuttet til utdanning forlenges, økes eller stanses? Dette er også en sak det er grunn til å tro at kommer til å skape en del reaksjoner etter publisering.

Mulige konsekvenser

Det er ellers spennende å publisere saker som tar for seg den palestinske siden av Midtøsten-konflikten i Dagen, da avisen på lederplass uttrykker sterkere sympatier for den israelske siden av konflikten. Det er grunn til å tro at disse sakene vil gi en del tyggemotstand for norske israelvenner. Fangelønnen, eller terrorlønnen som den populært kalles, handler ikke bare om terrorister. Den handler også om palestinere som har begått mindre alvorlige lovbrudd og om palestinske storfamilier som rammes ekstra hardt av det én person har gjort. Ekstra hardt fordi storfamilien er så viktig i det palestinske storsamfunnet og fordi palestinske fanger som regel er menn, og dermed også familienes forsørgere. Ved å gi fangelønnen ikke bare ett ansikt, men flere ansikter, kan en mulig konsekvens være at den norske debatten om praksisen blir mindre polarisert. Det er i hvert fall et håp fra vår side.

Sakene sannsynliggjør også at fangelønnen ikke er hovedmotivasjon for angrep mot israelere. Ingenting av det intervjuobjektene eller kildene vi har snakket med sa, tyder på det. Det samme sier undersøkelser. Samtidig er det snakk om store summer. Det kan derfor ikke utelukkes at lønnen muliggjør angrep på den måten at familien får en økonomisk fallskjerm mens forsørgeren sitter inne, som professor Dag Henrik Tuastad peker på. En konsekvens kan være større grad av forståelse blant nordmenn, og mindre rykter og konspirasjonsteorier om hva som kan være motivasjonen.

Ellers er et grunn til å tro at andre journalister vil kunne bygge videre på disse sakene og kanskje avdekke det vi aldri klarte å avdekke: At Norge ikke kan være sikre på at bistandspenger ikke går til fangelønn.

Teoretisk masteroppgave

*Hva forteller SKUP-rapportene
om satsningen på bistand som
undersøkende journalistisk tema?
Og hvorfor kan det være slik?*

Innholdsfortegnelse

Innledning, side 30

- Presentasjon av tema, side 30
- Problemstilling, side 31

Fremgangsmåte/metode, side 32

- Dokumentanalyse, side 32
- Sammenligningsområder, side 33
- Analysepørsmål, side 35

Bakgrunn, side 36

- Hva er bistand? side 36
- Norsk bistandshistorie, side 36
- Bistand, befolkningen, mediene og politikken, side 38
- Den undersøkende journalistikkens historie og SKUP, side 39

Teori, side 41

- Pressens samfunnsrolle, Vær Varsom-plakaten og bistanden, side 41
- Undersøkende journalistikk, side 43

Analyse/drøfting, side 46

- Bistand i SKUP-rapportene, side 46
- Barn og familie, kultur og forsvar i SKUP-rapportene, side 48
- Hva forteller sammenligningstemaene om bistand? side 50
- SKUP-rapportene og den undersøkende journalistikken, side 51
- Oppsummerende bemerkninger, side 54

Referanser, side 56

- Faglitteratur, side 56
- Artikler, side 56
- Nettsider, side 57
- Andre kilder, side 58

Innledning

Presentasjon av tema

Denne oppgaven tar for seg satsingen på bistand som undersøkende journalistisk tema.

De mest omfattende undersøkende journalistiske prosjektene, og gjerne også de mest påkostede, er de som ofte resulterer i et bidrag til Stiftelsen for en Kritisk og Undersøkende Presse (SKUP).

Bidrag til SKUP blir sendt i form av en metoderapport, som forteller hvordan journalisten har arbeidet med den bestemte saken. De beste undersøkende prosjektene belønnes med en pris eller et diplom.

For de store redaksjonene er det viktig å vinne priser. De kan fortelle noe om hvorvidt de har lykket med et undersøkende prosjekt eller hvordan de ligger an sammenlignet med andre aktører i Medie-Norge. Og SKUP-prisen henger aller høyest. Den er selve beviset på at du har gjort et svært godt journalistisk arbeid. Den er imidlertid ikke gratis.

Undersøkende prosjekter av den typen som har vunnet SKUP-prisen de siste årene krever mye ressurser, både i form av bemanning og penger. Derfor er redaksjonsledelsen som regel opptatt av at undersøkende prosjekter skal gi resultater. Og derfor kan SKUP-bidrag fortelle noe om viljen til å satse på et bestemt tema.

Det er flere tema som går igjen blant SKUP-bidragene, for eksempel barnevern og trossamfunn. Andre tema er nesten ikke representert. Bistand er et slikt tema. Det kan det være mange grunner til. Bistand kan være uinteressant, kjedelig, lite klikkbart, vanskelig tilgjengelig eller rett og slett uviktig.

Det er imidlertid ikke pressens oppgave å vurdere hvorvidt et tema er viktig. Pressen har et samfunnsansvar, og det innebærer å sette kritisk søkelys på offentlig pengebruk. Bistanden koster Norge i underkant av 40 milliarder kroner årlig. Det er en ikke ubetydelig sum, også sammenlignet med andre poster i statsbudsjettet.

Pressens samfunnsansvar pålegger også norske medier å drive med undersøkende journalistikk. Det er denne formen for journalistikk som i størst grad får konsekvenser. Derfor er denne oppgavens misjon å se nærmere på hva som kan være årsakene til at det ikke blir gjort mer undersøkende journalistikk om bistand.

Problemstilling

Det er også kjernen i oppgavens problemstillingen, som lyder slik:

Hva forteller SKUP-rapportene om satsningen på bistand som undersøkende journalistisk tema? Og hvorfor kan det være slik?

Fremgangsmåte/metode

SKUP-rapportene er tilgjengelige for alle. Dermed var det mest aktuelt å gå for en dokumentanalyse, altså en gjennomgang av rapportene som er sendt til SKUP de siste 30 årene, fra 1991 til 2020. Da SKUP-rapporter leveres ett år i forveien av konferansen, foreligger det foreløpig ikke rapporter for 2021.

Det hadde også vært mulig å ta i bruk andre forskningsmetoder i tillegg til dokumentanalysen. For eksempel kvalitative intervjuer med SKUP-bidragstakere, prisvinnere og presseeksperter, eller eventuelt en kvantitativ spørreundersøkelse blant norske journalister og redaktører. I dette tilfellet gir imidlertid dokumentanalysen i seg selv et godt analysegrunnlag.

Dokumentanalyse

En dokumentanalyse er også en veldig praksisorientert metode, noe som kan være en fordel med tanke på journalistikkens praktiske art. Sentralt for dokumentanalysen er dokumentet. Og hva er egentlig det? Jo, et dokument er noe som dokumenterer noe, og dette er igjen nedtegnet og bevart av en grunn (Asdal/Reinertsen, 2020).

Metoderapporter er en redegjørelse av de journalistiske metodene i arbeidet med en sak, både til inspirasjon, gjenbruk og som en dokumentasjon på det som er gjort fra journalistens side. I så måte går det trygt an å slå fast at en metoderapport kvalifiserer som et dokument.

Statsbudsjettet er også et dokument. Det gir innsikt i politiske prioriteringer og offentlig pengebruk. På samme måte er skriftlige spørsmål i Stortinget digitale dokumenter som gir innsikt i politiske prosesser. Men hvordan analyserer man så dette eller disse dokumentene?

Det er flere ulike former for dokumentanalyse. For eksempel går det an å se på det som en form for feltarbeid ved å ikke bare forstå dokumentet som et sted med informasjon om en bestemt sak, men som et sted i seg selv (Asdal/Reinertsen, 2020). Dette er imidlertid en grundigere analysemetode som ville ha vært mer relevant om det kun var et par dokumenter som skulle analyseres, eller for eksempel et omfattende dokument som statsbudsjettet.

I dette tilfellet var det snakk om 1392 dokumenter. Det er antallet metoderapporter norske redaksjoner har sendt inn til SKUP de siste 30 årene. Dersom hver minste detalj i disse dokumentene hadde vært av interesse, ville en slik form for dokumentanalyse ha vært aktuell. Det er imidlertid kun deler av informasjonen i dokumentene som er av interesse.

Hvis ikke ville ikke gjennomgangen ha vært overkommelig i like stor grad. Det går derfor an å si at oppgaven også benytter seg av en kvantitativ metode, på den måten at de fleste dokumentene bare telles, og ikke analyseres.

Samtidig inneholder analysen også en betydelig kvalitativ dimensjon. Dokumenter hvor det ikke fremkommer tydelig om bistand er tema, måtte undersøkes grundigere. Det er også andre detaljer i dokumentene som handler om bistand som er av interesse, for eksempel hvilket mediehus som står bak og hvilket årstall dokumentet er fra.

Denne formen for dokumentanalyse foregår på den måten at det stilles spørsmål til dokumentene som skal analyseres. For å kunne avdekke om representasjonen av bistand i SKUP-rapportene er forholdsmessig, omfatter analysen også en oversikt over andre temaer det er nærliggende å sammenligne med bistand.

Utgangspunktet for sammenligningen er hvor mye penger det er satt av til områdene i statsbudsjettet.

Sammenligningsområder

Det hadde også vært mulig å ta for seg områder med like mange statsansatte eller departement det er satt av omtrent samme sum til i statsbudsjettet. Det oppleves imidlertid litt på siden å sammenligne bistand med et departement med bredere ansvarsområder, som for eksempel kommunal- og moderniseringsdepartementet. Bistand og utvikling er ikke et eget departement, men et område underlagt utenriksdepartementet. En slik sammenligning ville dermed vanskelig ha latt seg gjennomføre.

Å sammenligne bistand med områder det er satt av like mye penger til i statsbudsjettet, er også et svært objektivt utgangspunkt for en sammenligning.

Tall fra 2020 viser at utviklingsminister Dag Inge Ulstein rår over like under 40 milliarder kroner, noe som utgjør rundt tre prosent av statsbudsjettet (Nettavisen, 2020). Flere nøkkeltall er ikke gjort tilgjengelige på regjeringens nettsider etter at statsbudsjettet for 2021 ble vedtatt, men i forslaget til statsbudsjettet for 2021 gikk regjeringen inn for et bistandskutt på rundt én milliard kroner (Bistandsaktuelt, 2020). Bistandsbudsjettet ligger derfor nærmere 38 milliarder enn 40 milliarder.

I denne sammenhengen er det imidlertid mest fornuftig å ta utgangspunkt i 40 milliarder, da det er statsbudsjettene for 2020 som utgjør sammenligningsgrunnlaget. Dermed stikker barn og familie, kultur og forsvar seg ut som naturlige sammenligningsområder.

Forsvaret alene rår over et budsjett på rundt 33 milliarder (Forsvaret, 2020). Dermed er budsjettet litt mindre enn bistandsbudsjettet. Norge bruker imidlertid over 60 milliarder totalt på hele forsvarssektoren, altså forsvarsdepartementet, noe som er mye mer enn vi bruker på bistand. Selv om det kan være vanskelig å skille SKUP-rapporter om selve etaten Forsvaret, og SKUP-rapporter om hele forsvarssektoren, er forsvar et relevant sammenligningstema.

Det samme gjelder barn og familie. I statsbudsjettet for 2020 er det satt av 32 milliarder til dette området. Barn og familie omfatter blant annet barnevern og trossamfunn i tillegg til mye annet. Trossamfunn, eller religion, har imidlertid tilhørt kulturdepartementet frem til 2020. Derfor er det mest aktuelt å plassere metoderapporter som handler om religion under temaet kultur. Hele barne- og familiedepartementet koster staten 53 milliarder, men her inngår også områder som blant annet fødselsstønad og foreldrepenger, som ikke er tema i mange metoderapporter.

På kultur bruker Norge nesten 20 milliarder årlig. Det utgjør litt over halvparten av bistandsbudsjettet. Kulturbudsjettet omfatter blant annet frivillighet, kulturbygg og medier. Idrett ligger også under kulturdepartementet. Det samme gjelder trossamfunn, i og med at det først i 2020 ble flyttet over til barne- og familiedepartementet.

Bistandsbudsjettet er altså omtrent dobbelt så stort som kulturbudsjettet. Samtidig er det en del mindre enn forsvarsbudsjettet, mens budsjettlikheten mellom bistand og barn og familie er større.

Selv om bistand, barn og familie, kultur og forsvar ikke er direkte sammenlignbare som temaer, utgjør samtlige områder store utgiftsposter i statsbudsjettet.

Det er selvsagt flere faktorer som avgjør hvorvidt mediene velger å bedrive undersøkende journalistikk om et tema. Det samme gjelder for hvilke saker som ender opp som SKUP-bidrag. Det er imidlertid pressens oppgave å sette kritisk søkelys på offentlig pengebruk, og representasjonen av sammenligningstemaene i SKUP-rapportene bidrar til å styrke analysegrunnlaget i oppgaven.

Analysespørsmål

Analysespørsmålene som er stilt SKUP-rapportene i denne oppgaven er følgende:

- Hvor mange av SKUP-rapportene handler om bistand?
- Hvor mange rapporter har bistand som hovedtema, og hvor mange har bistand som deltema?
- Hvordan er representasjonen av bistandsrapporter fordelt på årstall?
- Hvilke medier står bak SKUP-rapportene om bistand?
- Hvor mange av SKUP-rapportene handler om kultur?
- Hvor mange av SKUP-rapportene handler om barn og familie?
- Hvor mange av SKUP-rapportene handler om forsvar?

Bakgrunn

Men hva er egentlig bistand? Og hvorfor er det aktuelt å se nærmere på den undersøkende journalistiske dekningen av temaet?

Det er det nødvendig å redegjøre for.

Hva er bistand?

Bistand er støtten Norge gir til andre land og som gjerne refereres til som utviklingshjelp. Denne støtten kan skje i form av penger eller i form av mennesker og kunnskap, og mottakerlandene er ofte såkalte utviklingsland. Dette begrepet brukes om ferske nasjoner eller land som har opplevd krig og konflikter og som trenger nødhjelp. I sistnevnt kategori befinner Syria seg. Syria var det landet som fikk mest bistand av Norge i 2020, ifølge Norad (Norad, 2021), som er direktoratet som forvalter de norske bistandsmidlene.

Men er det kun fattige land, eller såkalte utviklingsland, som skal få? Og hvorfor gir i så fall Norge bistand til den økonomiske stormakten Kina?

For det gjør vi faktisk. Det totale utviklingssamarbeidet med Kina var på 84,5 millioner kroner i 2019 (Regjeringen, 2020). Og pengene skal bidra til bedre rettigheter for arbeidere og lavere utslipp av klimagasser, ifølge utviklingsminister Dag Inge Ulstein.

Det er altså ikke bare fattige land som nyter godt av norske bistandspenger. Norge gir bistand til svært mange forskjellige områder, og det er kanskje derfor bistandsbudsjettet er såpass stort. Men hvordan startet det hele?

Norsk bistandshistorie

Bistand var faktisk et helt nytt konsept i 1945, altså samme år som andre verdenskrig var over, da det norske Stortinget begynte å gi større beløp til fjerne land utenfor Europa (Rønning Balsvik, 2016). På denne tiden var målet å bidra til å industrialisere underutviklede land, såkalte

utviklingsland eller u-land. Deretter ble bistand en fast utgiftspost i statsbudsjettet og beløpet som årlig ble satt av til formålet bare økte og økte.

Den norske bistandsbudsjettet var på 40 millioner i 1963, året etter at institusjonen Norsk Utviklingshjelp ble opprettet (Linné Eriksen, 1987). Nå er altså samme budsjett på nesten 40 milliarder.

I takt med at bistandsbudsjettet økte, begynte Norge også å gi støtte til stadig flere områder. Det var ikke lenger bare industrialisering som gjaldt. Bevaring av regnskog og konfliktløsning havnet også på agendaen, og Norge begynte i tillegg å kanalisere bistanden gjennom frivillige organisasjoner som Kirkens Nødhjelp og Norsk Folkehjelp.

Sett fra et totalperspektiv brukte vi altså småpenger på bistand i starten, også med forbehold om at 40 millioner var mer penger i 1963 enn det ville ha vært i dag. Deretter har vi gitt mer og mer, og selv om vi har gitt bistand til Kina i en god del år, virket det å komme overraskende på mange da Nettavisen i en artikkelserie problematiserte dette i 2020 (Nettavisen, 2020). Kommentarfeltet på Facebook kokte over, og mange tok til orde for at bistanden til Kina bør avvikles.

Men kritikk mot bistand er ikke noe nytt. I takt med at bistandsbudsjettet ble større, økte også forventningene om evaluering av hvorvidt bistanden fungerte (Rønning Balsvik, 2016). Det var enkelt å se fremgang i mottakerland på enkelte områder, for eksempel på den måten at antallet som levde i ekstrem fattigdom ble færre. Det var imidlertid vanskelig å slå fast at det var den norske bistanden som hadde æren for dette, fordi det er så mange andre faktorer som spiller inn på utviklingen i enkeltland.

På Stortinget ble det i debatter på 1980-tallet uttrykt bekymring over det stadig økende bistandsbudsjettet, og både Norad og utenriksdepartementet brukte mye ressurser på informasjonsarbeid og spørreundersøkelser i befolkningen. Disse viste imidlertid at bistanden til mennesker i nød og fattigdom hadde solid forankring blant nordmenn, og at folk flest ikke var kritiske til ordningen (Ringdal, 1987).

Bistanden har altså høstet en del kritikk, først og fremst på Stortinget, men i befolkningen har den tradisjonelt sett hatt bred støtte. Det har den også i dag.

Bistand, befolkningen, mediene og politikken

For det er stor enighet i befolkningen om at Norge bør gi bistand til såkalte utviklingsland. Ni av ti nordmenn er positive til praksisen, ifølge en undersøkelse fra 2018 (SSB, 2018).

Nordmenn har også rekordhøy tillit til myndighetene sammenlignet med innbyggerne i andre land, ifølge forsker Kjersti Thorbjørnsrud (Aftenposten, 2020) og en undersøkelse fra analysebyrået Kantar (HR Norge, 2020). Dermed kan det godt tenkes at vi stoler på at staten bruker pengene der det er mest behov, og at bistanden i så måte fungerer.

Det kan også godt tenkes at det er vanskelig for folk å stå fram som tydelige motstandere av bistand. Fremskrittspartiet har flere ganger tatt til orde for betydelige bistandskutt, sist ved budsjettforhandlingene i desember 2020 (Bistandsaktuelt, 2020). Partiet fikk ikke gjennomslag for dette, men ordskiftet som fulgte var til dels krast. Forslaget ble blant annet sammenlignet med bistandspolitikken til den forrige amerikanske presidenten, Donald Trump, som er en omstridt person blant nordmenn. Dermed er det nærliggende å tro at også privatpersoner som ytrer seg kritisk om bistand, må belage seg på å møte en del motstand.

Rundt halvparten av nordmenn gir imidlertid bistand utover skatteseddelen, som oftest i form av støtte til bistandsorganisasjoner (Bistandsaktuelt, 2018). Dette styrker oppfatningen om at folk flest ikke er kritiske til bistand. Dersom vi tar høyde for at det som fremkommer i undersøkelsen tyder på at halvparten av befolkningen er positive til bistand, bør den resterende halvparten grovt sett kunne deles i to: De som er negative og de som er likegyldige. I så fall er det nærliggende å tro at sistnevnte gruppe er en god del større enn førstnevnte. Og det er her medieperspektivet kommer inn.

Det er nemlig én sak hvordan folk flest stiller seg til bistand. Det er en annen sak hvordan mediene dekker bistanden og hvordan denne dekningen igjen påvirker folket. For folket er avhengige av mediene for å få informasjon, mens mediene er avhengige av at folk leser sakene de skriver. Folket kan altså påvirke hva mediene skriver om, spesielt med tanke på at alt kan måles.

Hvor mange har lest saken? Hvilken vinkling gav flest klikk? Skaffet saken noen nye abonnenter? Dette kan norske journalister og redaktører enkelt finne ut. Og bistand skårer neppe høyest på disse statistikkene.

Et søk på bistandsminister Dag Inge Ulstein i avisdatabasen Retriever, gir 166 treff de siste 30 dagene, fra 3. mars til 14. april. Det vil si at ministeren er omtalt desidert færrest ganger i norske medier i perioden av samtlige statsråder. Statsrådene som er omtalt nest færrest ganger er olje- og energiminister Tina Bru (H), arbeids og sosialminister Torbjørn Røe Isaksen (H) og distrikts- og digitaliseringsminister Linda Hofstad Helleland (H) med henholdsvis 271, 268 og 280 treff.

Ulstein får også svært sjelden muntlige spørsmål i spørretimen på Stortinget, og har i tillegg kun fått ni skriftlige spørsmål i siste halvdel av 2020 og første halvdel av 2021. Distrikts- og digitaliseringsminister Linda Hofstad Helleland (H) har fått nest færrest skriftlige spørsmål av statsrådene med sine 31, noe som likevel er tre ganger så mange som Ulstein.

Muntlige og skriftlige spørsmål i Stortinget forteller noe om den politiske interessen for et felt. Medieomtale av ministre kan fortelle noe om medieinteressen for et felt. Tallene tyder altså på at det ikke er interesse for bistand. Det har imidlertid ikke manglet på potensielle saker å skrive om.

Det var blant annet økonomisk mislighold i 44 bistandssaker i 2020, ifølge utenriksdepartementet (Dagen, 2021). Dette ble i liten grad omtalt i norske medier, og baserte seg på en pressemelding fra et departement. Det kunne imidlertid ha blitt avdekket som en konsekvens av undersøkende journalistikk. For å forstå hva som skiller denne formen for journalistikk fra annen journalistikk, er det nødvendig å se nærmere på hvordan det hele startet.

Den undersøkende journalistikkens historie og SKUP

Den undersøkende journalistikken har rot i USA, og journalister som bedrev denne formen for journalistikk ble ofte referert til som møkkagravere, eller «muckrakers», som var ordet Theodore Roosevelt brukte om de som gikk makthavere og kapital på klingen tidlig på 1900-tallet (Warmedal/Hjeltnes, 2012).

En sentral skikkelige i den undersøkende journalistikken er den tyske journalisten Günter Wallraff, som fikk en undersøkende metode oppkalt etter seg for å ha avslørt uverdige forhold i tysk industri og arbeidsliv på 1970- og 1980-tallet ved hjelp av falsk identitet (Warmedal/Hjeltnes, 2012).

Den undersøkende journalistikken ble altså født i USA, og fortsatte på samme kontinent med erfarne journalister som ble arbeidsledige og startet undersøkende journalistiske sentre, kalt «Nonprofit Investigative Centers» (Eide, 2011).

Innenfor undersøkende journalistikk er også datajournalistikk, som de siste årene har fått en sentral plass i norske redaksjoner som driver med undersøkende journalistikk, et relevant begrep. Datajournalistikk er når data, eller store mengder av informasjon, ligger til grunn for journalistikken og eventuelt benyttes i grafiske fremstillinger av saker. Datajournalistikken har også fått en egen kategori i utdelingen av SKUP-prisen, som er det norske svaret på amerikanske Pulitzer.

Stiftelsen for en Kritisk og Undersøkende Presse (SKUP) anser det som sitt oppdrag «å inspirere til undersøkende journalistikk i norske medier», og har spilt en sentral rolle for den undersøkende journalistikken i Norge siden den første prisen ble delt ut i 1991. Og det var Pulitzer som var inspirasjonen, selv om Sverige var ute med Grävseminariet i 1989 (Warmedal/Hjeltnes, 2012).

I tillegg til å dele ut SKUP-prisen arrangerer stiftelsen hvert år en konferanse, og i starten fryktet norske redaktører fri flyt av kunnskap mellom konkurrerende medier. Konferansen handlet imidlertid mer om deling av metode, dokumentasjon og samarbeid, og prosjektet skapte umiddelbart samhold. I dag er det stor prestisje knyttet til SKUP-prisen, og de store, riksdekkende mediene sender ofte flere bidrag til konferansen. Det er heller ikke uvanlig at det er disse som stikker av med prisen.

Nisjeaviser, lokalaviser og regionsaviser er imidlertid også ivrige bidragsytere, og ifølge høskolelektor Espen Strømme ved NLA Høgskolen er kvaliteten på bidragene generelt svært høy. Strømme har gått gjennom samtlige SKUP-rapporter siden oppstarten i arbeidet med en ny bok, og sier han sjelden så en rapport som ikke hadde noe der å gjøre (M24, 2021).

SKUP-rapportene er altså blant de fremste eksemplene på undersøkende journalistikk i Norge. Men i hvilken grad er bistand representert i disse rapportene? Og hva kan det fortelle om bistand som undersøkende journalistisk tema? Og har norsk presse i det hele tatt et ansvar for å dekke bistanden?

Teori

For å kunne svare på disse spørsmålene er det nødvendig å redegjøre for et par begreper, som pressens samfunnsrolle og undersøkende journalistikk. I tillegg er det nødvendig å se nærmere på det etiske rammeverket som gjelder for journalistikken.

Pressens samfunnsrolle, Vær Varsom-plakaten og bistanden

Pressens samfunnsrolle, også kalt pressens samfunnsoppdrag og pressens samfunnskontrakt, kan stamme fra ideologien om pressen som fjerde statsmakt. I Norge er de tre andre statsmaktene domstolene, regjeringen og Stortinget. Det var imidlertid den svenske journalistlæreren Lars Furhoff som i 1973 først benyttet seg av begrepet samfunnsoppdrag i Skandinavia (Allern/Roppen, 2010). Furhoff hadde en klar oppfatning av hva medienes rolle burde være, og tok til orde for at journalistikken måtte tilegne seg profesjonelle verdier.

Som fjerde statsmakt har pressen mye makt, og borgerne må være sikre på at denne forvaltes på en god måte. Samtidig har pressens et informasjonsansvar overfor borgerne, og det er ofte denne demokratiske dimensjonen som vektlegges i begrepet samfunnsoppdrag, på den måten at det er journalistikkens oppgave å gjøre borgerne i stand til å ta gode beslutninger ved politiske valg. Helle Sjøvaag referer til Matthew Kieran, som omtaler samfunnskontrakten som en implisitt kontrakt mellom borgerne og pressen, som er basert på en felles forståelse av hva som er god journalistikk (Allern/Roppen, 2010).

Pressen har imidlertid også en kontrakt med staten, på den måten at pressen avslører maktmisbruk og brudd på borgernes rettigheter på vegne av borgerne, som staten igjen blir nødt til å korrigere. Men det er ikke bare maktmisbruk og brudd på borgernes rettigheter som inngår i samfunnskontrakten.

I tillegg til å overvåke myndighetene skal pressen også overvåke næringsliv og andre maktsentra, og overvåkingsfunksjonen regnes som en av fire funksjoner i samfunnskontrakten. De tre andre er informasjonsfunksjonen, kommentarfunksjonen og gruppekommunikasjonsfunksjonen (Brurås, 2010).

Journalistikkens øvrige normer og regler inngår også i samfunnskontrakten. I Vær Varsom-plakaten, som norske redaktørstyrte medier forplikter seg på, utgjør pressens samfunnsrolle et eget punkt med flere underpunkter. Disse tar blant annet for seg pressens oppgaver som informasjon og samfunnskritikk, i tillegg til ansvaret for å avdekke kritikkverdige forhold og beskytte enkeltpersoner eller grupper mot forsømmelser fra offentlige myndigheter.

Siden staten er en del av samfunnet innebærer samfunnskritikk også kritikk av staten, og dermed også kritikk av statlig pengebruk, som bistanden er et eksempel på. Det går også an å se på skattebetalerne som en stor gruppe, som blir utsatt for forsømmelse av myndighetene dersom bistanden ikke fungerer.

Samfunnskontrakten har tradisjonelt sett vært forankret i den politiske journalistikken og nyhetsjournalistikken, men både kulturjournalistikk, underholdningsjournalistikk, forbrukerjournalistikk og sportsjournalistikk er legitime journalistiske ytringsformer i et moderne samfunn, og bør derfor også kobles til samfunnsoppdraget (Eide, 2011).

Bistanden kan høre hjemme både i den politiske journalistikken og i nyhetsjournalistikken. Det er regjeringen som bestemmer størrelsen på bistandsposten i statsbudsjettet, som deretter blir vedtatt av Stortinget. Samtidig kan enkeltsaker knyttet til bistand høre mer naturlig hjemme i den grunnleggende nyhetsjournalistikken.

Bistand kan relateres til mange begrep i nyhetsjournalistikken, som for eksempel skattepenger, statsbudsjettet, fattigdom og sult. Begrepet bistand i seg selv kan nok oppleves litt fjernt. Bistanden går til mennesker langt borte, og angår ikke nordmenn flest i særlig stor grad i hverdagen. Det er derfor nærliggende å se for seg at mediene må knytte bistanden opp mot et av disse andre begrepene for å skape engasjement. Dette er ikke et uvanlig grep i journalistikken.

Saker blir «vinklet», som vil si at journalisten velger et bestemt perspektiv som skal fungere som inngang i saken, eller «spisset», som vil si at journalisten forsterker eller overforenkler denne inngangen, gjerne med hjelp av tabloide virkemidler. «Spissing» kan imidlertid gå for langt, og dermed kan sannhetsgehalten i oppslaget svekkes (Brurås, 2010). Den undersøkende journalistikken kan være et alternativ til å tabloidisere saker om bistand, på den måten at saken eller eventuelt avsløringen er så god i seg selv at den blir lest.

De gangene saker blir møtt med likegyldighet forsvinner de fort fra dagsorden. Enkelte ganger blir de imidlertid tatt opp igjen, og dette vitner om en form for moralsk standhaftighet fra journalistikken som publikum bør respektere (Warmedal/Hjeltnes, 2010). Ved å ikke slippe en sak eller fortsette å omtale et tema selv om det ikke skaper engasjement, utviser altså journalisten en moralsk standhaftighet.

Ved å ikke dekke bistand som tema, vil imidlertid pressen bryte samfunnskontrakten med borgerne. Men er undersøkende journalistikk også en del av denne kontrakten?

Undersøkende journalistikk

For å besvare dette spørsmålet, er det nødvendig å redegjøre for begrepet undersøkende journalistikk og hva som skiller dette fra øvrig journalistikk. Begrepet er også svært relevant for oppgavens problemstilling.

Det eksisterer flere meninger om hva som kvalifiserer som undersøkende journalistikk, eller gravejournalistikk. Noen mener det handler om å avdekke forhold av kritikkverdig art ved hjelp av undersøkende metoder. Andre mener at saker som er resultat av systematisk kildearbeid over tid kan kalles undersøkende journalistikk. Enkelte hevder også at all journalistikk er undersøkende. Finnes det i det hele tatt et skille mellom undersøkende journalistikk og ordinær journalistikk?

Ja, mener mangeårig journalist og redaktør Finn Sjøe. «Altfor mye av journalistikken pirker på overflaten, altfor mye flyter medstrøms», skriver han blant annet (Sjøe, 2011). Han siterer også den svenske forfatteren og journalisten Jan Guillou, som sier følgende om den journalistiske nisjen: «Der de andre journalistene har tatt ti telefoner, har jeg tatt hundre, og der de andre skrev ut fem notisblokker, skrev jeg ut femti».

En definisjon på undersøkende journalistikk kaller det en «systematisk og uavhengig granskning på eget initiativ for å publisere opplysninger av stor allmenn interesse som ellers ikke ville kommet frem, og som noen forsøker å skjule» (Warmedal/Hjeltnes, 2012). Guri Hjeltnes beskriver videre undersøkende journalistikk som «god gammeldags nyhetsjournalistikk koblet med systematikk og tålmodighet».

Den undersøkende journalistikken bygger altså på det samme grunnlaget som nyhetsjournalistikken, men går enda grundigere til verks. Det drives riktignok mye god undersøkende journalistikk i den løpende nyhetsdekningen, som et resultat av god kildehåndtering, årvåkenhet og utholdenhet, men i den undersøkende journalistikken er det nulltoleranse for slurv, feil og synsing, ifølge Hjeltnes.

Det mener også programleder Håkon Haugsbø i NRK Brennpunkt, som regnes som den kanskje fremste graveredaksjonen i Norge. Han ser på undersøkende journalistikk som en kompensasjon for kjappheten og overfladiskheten han ser i resten av mediebransjen, og mener det er behov for en redaksjon som ikke gir seg før alle steiner er snudd, alle stemmer er hørt og alle sidene av en sak er undersøkt (Roppen/Allern, 2010). I praksis kan den undersøkende journalistikken kreve mye av journalisten. Den kan imidlertid også kreve en del andre ting.

For eksempel penger. Undersøkende journalistikk er nemlig det dyreste en redaksjon kan foreta seg (Roppen/Allern, 2010), og ifølge Morten Møller Warmedal krever avsløringer som blir lagt merke til og får konsekvenser store investeringer i personell, teknologi og støtteressurer (Warmedal/Hjeltnes, 2012).

Det verserer mange historier i norske redaksjoner om livet som journalist i journalistikkens såkalte gullalder, som ofte regnes som starten av 1980-tallet. En av disse vandrehistoriene hevder at fire journalister kunne bli sendt på reportasjereise, hvorav kun én av dem arbeidet mens resten gikk på bar. 1989 regnes som vendepunktet, men det var ikke før i starten av 2000-tallet at norske mediehus gjennomgikk omfattende strukturelle endringer til mer bærekraftige forretningsmodeller (Warmedal/Hjeltnes, 2012).

Nå er medienorge i en helt annen situasjon enn i den såkalte gullalderen, og den undersøkende journalistikken er under press. Det er bare noen år siden nedbemanning var vanligere enn nyansettelser og journalister gikk av med sluttpakke heller enn å vente på å miste jobben. Publisierungsleddene har også blitt færre og norske mediehus er svært opptatt av å utnytte ressursene så effektivt som mulig. På grunn av kostnader knyttet til undersøkende journalistikk og eventuelt juridisk etterspill i etterkant av publisering, er det først og fremst de største og mest ressurssterke mediehusene som er i stand til å drive med denne formen for journalistikk.

Samtlige medier som forplikter seg på samfunnskontrakten, også de mindre mediehusene, forplikter seg imidlertid til å drive med undersøkende journalistikk. Den undersøkende journalistikken regnes nemlig som selve essensen i pressens samfunnsoppdrag, fordi formålet med undersøkende journalistikk er å avdekke kritiske forhold, en oppgave pressen i aller største grad har i henhold til Vær Varsom-plakaten (Roppen/Allern, 2010).

Det er ikke slik at all undersøkende journalistikk ender opp som SKUP-bidrag. Det arrangeres også lokale og regionale konferanser hvor undersøkende journalistikk premieres, og flere av disse bidragene ville ha stått seg godt i konkurransen om SKUP-prisen (Warmedal/Hjeltnes, 2012). SKUP har imidlertid høy status i undersøkende journalistiske miljøer, og prisene er svært attraktive. Det tyder de mange bidragene på, mellom 35 og 60 per år, og pågangen og oppslutningen rundt konferansen har også vært svært stor siden etableringen.

I tillegg til at kostnadsspørsmålet knyttet til undersøkende journalistikk er svært aktuelt, er også menneskelige ressurser en faktor. Det tilhører nemlig sjeldenhetene at journalister vinner SKUP-prisen alene, uten at et samarbeid internt i redaksjonen har funnet sted. Det går imidlertid an å grave på egenhånd i en hektisk hverdag, selv om dette ikke er noen ideell ramme for undersøkende journalistikk. Systematisk jobbing, struktur og gode informasjonsdatabaser kan gi deg de minuttene du trenger hver dag ved siden av nyhetsslagene, ifølge utenriksjournalist Hege Moe Eriksen i NRK (Warmedal/Hjeltnes, 2012).

På grunn av den undersøkende journalistikkens formål, er det altså ikke valgfritt å bedrive denne formen for journalistikk. Det er tvert imot et krav for at pressen skal overholde sine forpliktelser overfor borgerne. Avsløringer som blir lagt merke til og får konsekvenser, kommer også ofte som en følge av undersøkende journalistikk.

Undersøkende journalistikk om bistand må derfor forstås som en del av pressens samfunnsoppdrag. Det gjenstående spørsmålet er imidlertid hva SKUP-rapportene forteller om bistand som undersøkende journalistisk tema, og hvorfor det kan være slik.

Analyse/drøfting

Bistand i SKUP-rapportene

Sammenstillingen under tar for seg bistand som hovedtema eller deltema i metoderapporter i tidsrommet 1991 til 2020. Det fremkommer også hvilke rapporter som er utarbeidet av riksdekkende medier og hvilke rapporter som er utarbeidet av nisjeaviser, regionsaviser eller lokalaviser.

Totalt er det levert 1392 metoderapporter til SKUP i det aktuelle tidsrommet. Av disse har 19 av rapportene bistand som tema, hvorav 12 har bistand som hovedtema og 7 har bistand som deltema. Bistand er altså hovedtema eller deltema i 1,36 prosent av SKUP-rapportene. For rapporter med bistand som hovedtema er tilsvarende prosent 0,86.

16 av de 19 rapportene som enten har bistand som hovedtema eller deltema, er det riksdekkende medier som står bak. NRK har levert henholdsvis fem metoderapporter om bistand, hvorav Brennpunkt-redaksjonen står bak to av dem. Dagens Næringsliv og VG har levert tre hver, Aftenposten har levert to rapporter og Dagbladet og TV 2 har levert én hver.

Nisjeavisene Nationen og Vårt Land har levert hver sin metoderapport. Nationen er næringsavis for distriktsnorge, mens Vårt Land er en kristen dagsavis. Regionsavisen Bergens Tidende, som er blant landets største i sin kategori, har også levert én rapport.

Fire av totalt 30 år ble det levert to metoderapporter om bistand. Det var i 1993, 2005, 2007 og 2010. 11 av 30 år ble det levert kun én rapport om bistand, mens det har vært 15 år uten bistand som tema i SKUP-rapporter. Det har altså bare blitt levert metoderapporter om bistand annethvert år i snitt.

Årstall	Rapporter som handler om bistand	Rapporter med bistand som deltema	Riksdekkende medier	Regionsaviser/ lokalaviser/ nisjeaviser	Totalt antall rapporter
1991	0	0	0	0	27

Årstall	Rapporter som handler om bistand	Rapporter med bistand som deltema	Riksdekkende medier	Regionsaviser/ lokalaviser/ nisjeaviser	Totalt antall rapporter
1992	0	0	0	0	29
1993	0	2	2 (NRK)	0	48
1994	0	1	1 (Aftenposten)	0	33
1995	0	0	0	0	33
1996	1	0	1 (Aftenposten)	0	32
1997	0	0	0	0	36
1998	0	0	0	0	39
1999	1	0	1 (DN)	0	55
2000	0	0	0	0	61
2001	0	0	0	0	45
2002	1	0	0	1 (Nasjonen)	50
2003	0	0	0	0	58
2004	0	1	1 (NRK BP)	0	56
2005	0	2	2 (NRK, DN)	0	39
2006	0	0	0	0	52
2007	2	0	2 (TV 2, Dagbladet)	0	51
2008	1	0	1 (TV 2)	0	46
2009	1	0	1 (DN)	0	50
2010	1	1	1 (VG)	1 (VL)	67
2011	1	0	1 (NRK BP)	0	50
2012	0	0	0	0	52
2013	0	0	0	0	42
2014	1	0	1 (VG)	0	64
2015	1	0	0	1 (BT)	49
2016	1	0	1 (VG)	0	47
2017	0	0	0	0	52
2018	0	0	0	0	44
2019	0	0	0	0	44
2020	0	0	0	0	41

Årstall	Rapporter som handler om bistand	Rapporter med bistand som deltema	Riksdekkende medier	Regionsaviser/ lokalaviser/ nisjeaviser	Totalt antall rapporter
Resultat:	12	7	16	3	1392

Bistand er verken hovedtema eller deltema i rapportene som er levert til SKUP de siste fire årene, altså mellom 2017 og 2020. Det er den lengste perioden i SKUP-historien uten rapporter om bistand. Disse årene leverte norske redaksjoner totalt 181 metoderapporter til stiftelsen, men ingen handlet om bistand. Hadde det ikke vært for at Nationen leverte en rapport om bistand i 2002, ville bistandshullet ha vært like stort i perioden 2000 til 2003, mens det ville ha vært enda større mellom 1997 til 2001 om ikke DN gjorde det samme.

Bistand var heller ikke hovedtema i noen av rapportene fra 1991 til 1995, altså SKUP-prisens første fem leveår. Det ble imidlertid levert tre rapporter med bistand som deltema de aktuelle årene.

Barn og familie, kultur og forsvar i SKUP-rapportene

Sammenstillingen under tar for seg bistand, kultur, barn og familie og forsvar som hovedtema eller deltema i metoderapporter levert til SKUP i tidsrommet 1991 til 2020.

Bistand er altså hovedtema eller deltema i totalt 19 rapporter. For kultur er tallet 92, for barn og familie er tallet 65 og for forsvar er tallet 54. Kultur er altså tema eller deltema i nesten fem ganger så mange rapporter som bistand. Barn og familie er tema eller deltema i over tre ganger så mange rapporter som bistand, mens forsvar er tema i litt under tre ganger så mange rapporter. Ingen av årene er det levert flere rapporter om bistand enn om de andre tre temaene.

SKUP-rapporter tema og årstall	Bistand	Kultur	Barn og familie	Forsvar
1991	0	1	1	3
1992	0	3	0	2
1993	2	3	2	1
1994	1	1	0	0
1995	0	2	1	2

SKUP-rapporter tema og årstall	Bistand	Kultur	Barn og familie	Forsvar
1996	1	0	2	1
1997	0	5	3	2
1998	0	1	2	3
1999	1	6	2	3
2000	0	4	1	1
2001	0	1	2	4
2002	1	3	2	3
2003	0	3	6	0
2004	1	2	3	4
2005	2	3	1	1
2006	0	7	1	3
2007	2	2	4	6
2008	1	7	1	1
2009	1	7	5	3
2010	2	7	5	4
2011	1	3	1	5
2012	0	4	1	1
2013	0	2	3	2
2014	1	5	3	2
2015	1	4	1	3
2016	1	4	5	0
2017	0	7	3	0
2018	0	5	4	2
2019	0	2	5	2
2020	0	3	4	1
Resultat:	19	92	65	54

Rundt halvparten av rapportene som handlet om kultur, handlet om idrett eller religion. Flere av rapportene om barn og familie handlet om barnevern, og flesteparten av rapportene om forsvar handlet om selve Forsvaret, og ikke hele forsvarssektoren.

Hva forteller sammenligningstemaene om bistand?

Det er altså levert mange flere SKUP-rapporter om de tre sammenligningstemaene enn om bistand. Men hva betyr det? Jo, på grunn av budsjettlikheten kan det bety at det burde ha vært levert flere rapporter om bistand.

Hele forsvarssektoren, som blant annet inkluderer Forsvaret, koster Norge rundt 60 milliarder årlig. Kun Forsvaret koster Norge 33 milliarder, altså rundt 5 milliarder mindre enn hele bistandsfeltet. Samtidig har norske redaksjoner levert mer enn dobbelt så mange metoderapporter om Forsvaret som bistand.

Kultur er også et mye mer representert tema i SKUP-rapportene enn bistand, med nesten tre rapporter per år. Det er til og med flere rapporter om undertemaene idrett og religion, som den norske staten bruker småpenger på sammenlignet med de 40 årlige bistandsmilliardene. Idrett er én av flere poster i kulturbudsjettet, som er på i underkant av 20 milliarder til sammen, og de 697.257 trossamfunnene som mottok statsstøtte i 2020, fikk til sammen 587 kroner per medlem. Det tilsvarer rundt 409 millioner totalt (regjeringen, 2020).

Barnevern er på lik linje med idrett og religion et undertema som er tema i mange flere SKUP-rapporter enn bistand. Barnevern alene koster Norge rundt 300.000 millioner (VG, 2019). Dette er også småpenger sammenlignet med bistandsmilliardene.

Selv om enkelte av sammenligningstemaene kan være gjenstand for en overrepresentasjon i SKUP-rapportene, er bistand tema i såpass mange færre rapporter enn samtlige av disse at det er mer nærliggende å konkludere med at det er bistanden som er gjenstand for en underrepresentasjon.

Men hva forteller så SKUP-rapportene om satsningen på bistand som undersøkende journalistisk tema?

SKUP-rapportene og den undersøkende journalistikken

Et relevant funn er at det ikke er levert noen metoderapporter til SKUP om bistand siden 2016. Bistand har heller ikke vært et hyppig omtalt i dagspressen de siste årene. Den oppfatningen styrkes av det faktum at utviklingsminister Dag Inge Ulstein er blant statsrådene som får desidert minst medieomtale, på den måten at navnet hans gir færrest treff i avisdatabasen Retriever.

Det er også et faktum at Norge setter av mer og mer penger til bistand i statsbudsjettet. Samtidig har den undersøkende journalistikken stått stille. I hvert fall om utgangspunktet er at større undersøkende prosjekter resulterer i SKUP-rapporter. Og det er det all grunn til å tro, all den tid de store, riksdekkende mediene er svært opptatt av å vinne priser for journalistikken sin. Dette tyder blant annet det store antallet årlige bidrag fra disse aktørene på. SKUP har i tillegg høy status i undersøkende journalistiske miljøer og oppslutningen rundt konferansen er svært stor (Warmedal/Hjeltnes, 2012).

Det er imidlertid ikke all undersøkende journalistikk som ender opp på SKUP-juryens bord. Det deles også ut journalistikkpriser lokalt og regionalt. Det er likevel lite sannsynlig at det blir gjort mye undersøkende journalistikk om bistand i regionsaviser og lokalaviser. For det første kommer nesten alle SKUP-rapportene som handler om bistand fra de store mediehusene. For det andre hører ikke bistand naturlig hjemme i for eksempel lokaljournalistikken, da temaet mangler lokal forankring og utenriksjournalistikk generelt utgjør en svært liten andel av journalistikken som bedrives i denne typen aviser.

Det finnes imidlertid eksempler på undersøkende bistandssaker i riksdekkende medier som ikke har resultert i en SKUP-rapport. Aftenpostens avsløring om at palestinske skolebarn lærer om martyrdød (Aftenposten, 2019), som var et resultat av et samarbeid med organisasjonen Impact-se, fikk konsekvenser på den måten at Norge valgte å holde igjen bistandsmidler til pensum var endret. Noen unntak fra regelen vil det alltid være, men dette er nok også i stor grad gjeldende for andre temaer.

Det er heller ikke noen grense for hvor mange metoderapporter SKUP kan ta imot per år. Alle som vil kan sende inn et bidrag. I teorien kunne det derfor ha blitt levert ti rapporter om bistand hvert eneste år, eller i hvert fall mer enn to, som er det høyeste antallet SKUP-rapporter om bistand som

er levert på ett år. Dersom det enkelte år var blitt levert tre, fire eller fem SKUP-rapporter om bistand, kunne dette ha tydet på at temaet i stor grad er gjenstand for undersøkende journalistikk og at mangelen på SKUP-rapporter om bistand enkelte år kun var en tilfeldighet.

Det er altså ikke tilfelle. Det er tvert imot tydelig at det blir gjort mer undersøkende journalistikk om flere andre tema. Eksempelvis kultur, barn og familie og forsvar, som utgjør sammenligningsgrunnlaget i denne oppgaven.

Norske medier har vist seg svært dyktige på å engasjere lesere. Klimasatsningen er for eksempel et godt eksempel på hva et samlet medienorge kunne ha gjort med bistanden. Det er nærliggende å tro at en opptrapping av undersøkende journalistikk om bistand kunne ha ført til et mindre bistandsbudsjett, i og med at den undersøkende journalistikkens formål i henhold til samfunnskontrakten er å avdekke kritiske forhold, som staten igjen må korrigere (Roppen/Allern, 2010).

Undersøkende journalistikk finnes imidlertid også i konstruktiv form, og kritisk søkelys på bistanden kunne ha ført til en omfordeling av de allerede eksisterende bistandsmidlene. I fotball sies det at spillere presterer bedre når det er konkurranse om plassen i laget. Det kan godt tenkes at dette også er gjeldende for hvordan den undersøkende journalistikken kan påvirke staten.

SKUP-rapportene, sammen med den manglende medieinteressen, forteller altså at bistand som tema ikke er gjenstand for undersøkende journalistikk i svært stor grad. Men hvorfor kan det være slik? Hva er grunnen til at bistand kan være et mindre attraktivt tema å drive undersøkende journalistikk på?

En forklaring kan være at det rett og slett er vanskelig å undersøke om bistanden faktisk fungerer. Denne informasjonen er ikke nødvendigvis lett tilgjengelig, og jakten kan kreve en del redaksjonelle ressurser. Samtidig er jo utgangspunktet for den undersøkende journalistikken å undersøke de sidene av en sak hvor nyhetsjournalistikken kommer til kort. Her skal alle steiner snus, alle stemmer bli hørt og alle sider av en sak undersøkes, ifølge programleder Håkon Haugsbø i NRK Brennpunkt (Roppen/Allern, 2010).

I henhold til samfunnskontrakten forplikter også norske reaksjoner seg til å bedrive denne formen for journalistikk, fordi den undersøkende journalistikkens formål er å avdekke kritiske forhold, noe som er blant pressens hovedoppgaver (Roppen/Allern, 2010).

Selv om undersøkende journalistikk i seg selv ikke trenger å kreve mye tid, som utenriksjournalist Hege Moe Eriksen i NRK poengterer (Warmedal/Hjeltnes, 2012), gjør den likevel ofte det. Og kanskje bistand er et av de temaene det er vanskelig å undersøke mellom nyhetsslagene, blant annet fordi journalisten på et tidspunkt kanskje må påberegne en del reisevirksomhet. Det kan kjennes lite motiverende å påbegynne et prosjekt hvor det bare muligens er noe å finne, og som uavhengig av funn vil kreve en del tidsbruk. Og som mest sannsynlig også vil kreve en del penger.

På den andre siden ble det heller ikke levert mange SKUP-rapporter om bistand på begynnelsen av 1990-tallet, hvor økonomien i de norske mediehusene var bedre enn den er i dag. Selv om den såkalte gullalderen var forbi, tok det mange år før journalistikken ble rammet av økonomisk nedgang. I SKUPs fem første leveår ble det ikke levert én metoderapport som hadde bistand som hovedtema. Kanskje er det egentlig mer oppsiktsvekkende at det ikke ble gjort mer undersøkende journalistikk om bistand på denne tiden, enn at det blir gjort såpass lite nå.

Det går imidlertid ikke an å avskrive kostnadsspørsmålet som en potensiell forklaring på at det ikke blir gjort mer undersøkende journalistikk om bistand. Det er sjelden kun én journalist som står bak en SKUP-rapport. Som oftest er rapportene et resultat av et langvarig redaksjonelt samarbeid. Og undersøkende journalistikk av den typen som ender opp som SKUP-bidrag er svært ressurskrevende.

Det er faktisk det dyreste en redaksjon kan gjøre (Roppen/Allern, 2010). Da kan det kjennes urettferdig at det ikke er frivillig å drive med undersøkende journalistikk. Og kostnader kan nok tenkes å være en påvirkende faktor i spørsmålet om hvilke undersøkende prosjekter norske redaksjoner velger å gå i gang med.

Oppsummerende bemerkninger

Bistand er også et veldig generelt begrep, som kan oppleves fremmed for nordmenn flest. Det kan være noe av forklaringen på at det blir gjort mer undersøkende journalistikk om andre temaer, som for eksempel kultur, barn og familie og forsvar.

Gravesaker om kultur kan blant annet handle om overgrep i idretten eller trossamfunn som jukser med medlemstallene. Gravesaker om forsvar kan handle om norske soldater i Afghanistan eller kjønnsdiskriminering i en militærleir i Bardufoss. Gravesaker om barn og familie kan handle om svikt i barnevernet eller integrering av innvandrerfamilier.

Alt dette angår nordmenn i større grad i hverdagen enn bistanden. Derfor må bistanden gjøres relevant ved hjelp av andre temaer, som for eksempel skattepengene våre. Dette kalles «vinkling» av saker, og er et svært vanlig journalistisk grep. Svakheten ved dette er at sannhetsgehalten i saker kan svekkes ved overvinkling eller «spissing» (Brurås, 2010), altså en mer tabloid inngang på saken. Den undersøkende journalistikken har imidlertid nok gjennomslagskraft i seg selv til å bli lest, uten bruken av denne formen for virkemidler.

Det er saken om palestinsk skolepensum et eksempel på. Selv om den kan virke tabloid, har ikke journalisten gjort annet enn å avdekke at palestinske skolebarn lærer om såkalt martyrdød, for deretter å informere leserne om at Norge gir bistand til palestinske selvstyremyndigheter, som er ansvarlig for lærematerialet. Her lykkes journalisten i å skape engasjement og debatt, samtidig som saken fikk politiske konsekvenser.

Det lave antallet spørsmål utviklingsminister Dag Inge Ulstein får i Stortinget tyder imidlertid på at det ikke er spesielt stor politisk interesse for bistand. Dette, men først og fremst den store konsensusen i befolkningen om at bistand er noe Norge bør drive med, kan bidra til at bistandssaker verken blir lest eller skaper engasjement. Og når saker blir møtt med likegyldighet, forsvinner de fort fra dagsorden.

Enkelte ganger blir de imidlertid tatt opp igjen, og dette vitner om en form for moralsk standhaftighet fra journalistikken som publikum bør respektere (Warmedal/Hjeltnes, 2010). Fravær av respons er altså ingen unnskyldning for ikke å drive undersøkende journalistikk om bistand. Det

gir tvert imot journalisten mulighet til å være tro mot samfunnskontrakten med borgerne. Og den lave andelen undersøkende journalistikk om bistand tyder på at dette ikke er tilfellet i dag.

Det finnes flere ting denne oppgaven ikke tar for seg, som det likevel kunne ha vært interessant å se nærmere på. For eksempel hadde det gått an å ta for seg den ordinære nyhetsjournalistikken om bistand, altså den som bedrives fra dag til dag i norske redaksjoner. I hvilken grad er denne av kritisk eller undersøkende art? Og i hvilken grad har norske redaksjoner bistand på agendaen?

Det hadde også gått an å se nærmere på hvorvidt befolkningen opplever bistandsjournalistikken som kritisk eller snill, og om folk flest i lys av dette opplever at norske redaksjoner oppfyller sitt samfunnsoppdrag på en tilfredsstillende måte.

Referanser

Faglitteratur

- Undersøkende journalistikk – en innføring, Finn Sjøe. IJ-forlaget, 2011 (1. utgave, 1. opplag). Sidetall: 7 og 17
- Gravende journalistikk, Morten Møller Warmedal og Guri Hjeltnes, Gyldendal forlag, 2012 (1. opplag, 1. utgave) Sidetall: 16, 22, 23, 24, 25, 26, 18 og 277
- Hvordan gjøre dokumentanalyse, en praksisorientert metode, Kristin Asdal og Hilde Reinertsen. Cappelen Damm Akademisk, 2020 (1. utgave, 1. opplag). Sidetall: 15 og 16
- Norsk bistandshistorie, Randi Rønning Balsvik, Det norske samlaget (Samlaget) 2016. Sidetall: 9, 111, 153 og 163
- Den vanskelige bistanden: Noen trekk ved norsk utviklingshjelps historie, Tore Linné Eriksen, Universitetsforlaget, 1987. Sidetall: 7, 34, 35 og 36
- Hva mener det norske folk om u-land og bistand? Kristen Ringdal / Den vanskelige bistanden: Noen trekk ved norsk utviklingshjelps historie, Tore Linné Eriksen, Universitetsforlaget, 1987. Sidetall: 184 og 185
- Hva er journalistikk, Martin Eide, Universitetsforlaget 2011. 1. opplag. Sidetall: 88, 116, 117 og 118
- Journalistikkens samfunnsoppdrag, Johann Roppen og Sigurd Allern med flere, IJ-forlaget, 2011. 1. utgave, 1. opplag. Sidetall: 12, 17, 18, 37, 42, 46, 116 og 117
- Medierett for journalister, Nils E. Øy, Cappelen Damm Akademisk, Utgivelse IJ-forlaget, 1. utgave, 1. opplag, 2013. Sidetall: 31, 32 og 33
- Etikk for journalister, Svein Brurås, Fagbokforlaget 4. utgave, 2010. Sidetall: 32 og 128

Artikler

- Store Norske Leksikon, 6. desember 2020. Lesedato: 8. mars 2021, klokken 20.05. Lenke til artikkel: <https://snl.no/utviklingsland>
- Aftenposten, 21. februar 2020. Lesedato: 8. mars 2021, klokken 22.05. Lenke til artikkel: <https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/jdJrBe/nordmenn-er-verdens-mest-tillitsfulle-unntaket-er-tilliten-til-presse>
- HR Norge, 14. oktober 2020. Lesedato: 8. mars 2021, klokken 22.15. Lenke til artikkel: <https://www.hrnorge.no/pressemeldinger/tilliten-i-norge-til-himmels-under-korona>
- Bistandsaktuelt, 2. desember 2020. Lesedato: 8. mars 2021, klokken 22.36. Lenke til artikkel: <https://www.bistandsaktuelt.no/nyheter/2020/budsjettavtalen-sv-kritikk-afrika-og-kvinner-taper/>
- Bistandsaktuelt, 16. august 2018. Lesedato: 8. mars 2021, klokken 20.30. Lenke til artikkel: <https://www.bistandsaktuelt.no/nyheter/2018/halve-norge-gir-til-bistand/>

- Statistisk Sentralbyrå (SSB), 7. februar 2018. Lesedato: 8. april 2021, klokken 17.57. Lenke til artikkel: <https://www.ssb.no/offentlig-sektor/artikler-og-publikasjoner/nesten-ni-av-ti-er-for-utviklingshjelp>
- Dagen, 22. februar 2021. Lesedato: 3. mai 2021, klokken 15.18. Lenke til artikkel: <https://www.dagen.no/Nyheter/2021-02-22/Økonomisk-mislighold-i-44-bistandsaker-i-fjor-993380.html>
- Bistandsaktuelt, 29. januar 2021. Lesedato: 3. mai 2021, klokken 15.34. Lenke til artikkel: <https://www.bistandsaktuelt.no/nyheter/2021/bistandprosjekt-til-funksjonhemmede-95-prosent-dokumentert--misbrukt/>
- Aftenposten, 11. november 2019. Lesedato: 3. mai 2021, klokken 15.43. Lenke til artikkel: <https://www.aftenposten.no/verden/i/y3JJ9g/palestinske-skolebarn-laerer-at-martyrdoeden-er-det-viktigste-i-livet>
- Bistandsaktuelt, 7. oktober 2020. Lesedato: 4. mai 2021, klokken 13.06. Lenke til artikkel: <https://www.bistandsaktuelt.no/nyheter/2020/bistandsbudsjettet-2021-vinnere-og-tapeer-ud-norad-2/>
- Nettavisen, 3. mars 2020. Lesedato: 4. mai 2021, klokken 13.12. Lenke til artikkel: <https://www.nettavisen.no/nyheter/norge-har-brukt-280-milliarder-pa-bistand-mer-enn-52-000-kroner-for-hver-eneste-innbygger/s/12-95-3423922192>
- Forsvaret, 7. oktober 2020. Lesedato: 4. mai 2021, klokken 13.51. Lenke til artikkel: <https://www.forsvaret.no/aktuelt-og-presse/aktuelt/statsbudsjettet-2021>
- Nettavisen, 2. juni 2020. Lesedato: 14. mai, klokken 18.14. Lenke til artikkel: <https://www.nettavisen.no/nyheter/norge-gir-millioner-i-bistand-til-supermakten-kina-dette-er-begrunnelsen-fra-utviklingsminister-ulstein-krf/s/12-95-3423976512>
- Aftenposten, 5. desember 2019. Lesedato: 15. mai 2021, klokken 16.14. Lenke til artikkel: <https://www.aftenposten.no/kultur/i/zGwX74/stadig-mindre-kulturjournalistikk-i-avisene-dette-er-funn-som-boer-s>
- VG, 7. oktober 2019. Lesedato: 15. mai 2021, klokken 16.45. Lenke til artikkel: <https://direkte.vg.no/statsbudsjettet-2020/news/barnevernet-faar-over-300-millioner-i-statsbudsjettet.eAh6owOsZvb>
- Medier 24 (M24), 14. april 2021. Lesedato: 3. juni, 2021, klokken 15.20. Lenke til artikkel: https://m24.no/espen-sormo-stromme-skup-skup2021/espen-stromme-har-lest-1397-skup-rapporter--som-a-apne-en-godtepose-du-ikke-kjenner-innholdet-i/335589?fbclid=IwAR2cul5OuUWp2COVZJnafIshanLDvBTPBQDdiIrE8QWPG6v_Y19aaduh6bU

Nettsider

- Svar på spørsmål om bistand til Kina. Skriftlig spørsmål i Stortinget, Christian Tybring-Gjedde (Frp) til utviklingsminister Dag Inge Ullstein (KrF), 5. mai 2020. Lesedato: 14. mai 2021. Lenke til nettside: https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/svar_bistand2/id2701180/
- Wikipedia, Investigative Journalism, 2. april 2021. Lesedato: 3. mai 2021, klokken 16.28. Lenke til artikkel: https://en.wikipedia.org/wiki/Investigative_journalism
- Wikipedia, Bistand, 3. juni 2020. Lesedato: 14. mai 2021, klokken 17.34. Lenke til artikkel: <https://no.wikipedia.org/wiki/Bistand>

- Norad, Slik brukes bistandsmilliardene: Sterk økning i helsebistanden, mer til de fattigste i koronaåret, 20. april, 2021. Lesedato: 2. juni 2021. Lenke til nettsted: <https://www.norad.no/aktuelt/nyheter/2021/slik-var-norsk-bistand-i-2020/>

Andre kilder

- Vær Varsom-plakaten: <https://presse.no/pfu/etiske-regler/vaer-varsom-plakaten/>